

Oppdal bygdemuseum

Historikk og beskrivelse

Tekst: Jon Stene

Utgitt av Oppdal kommune, enhet kultur

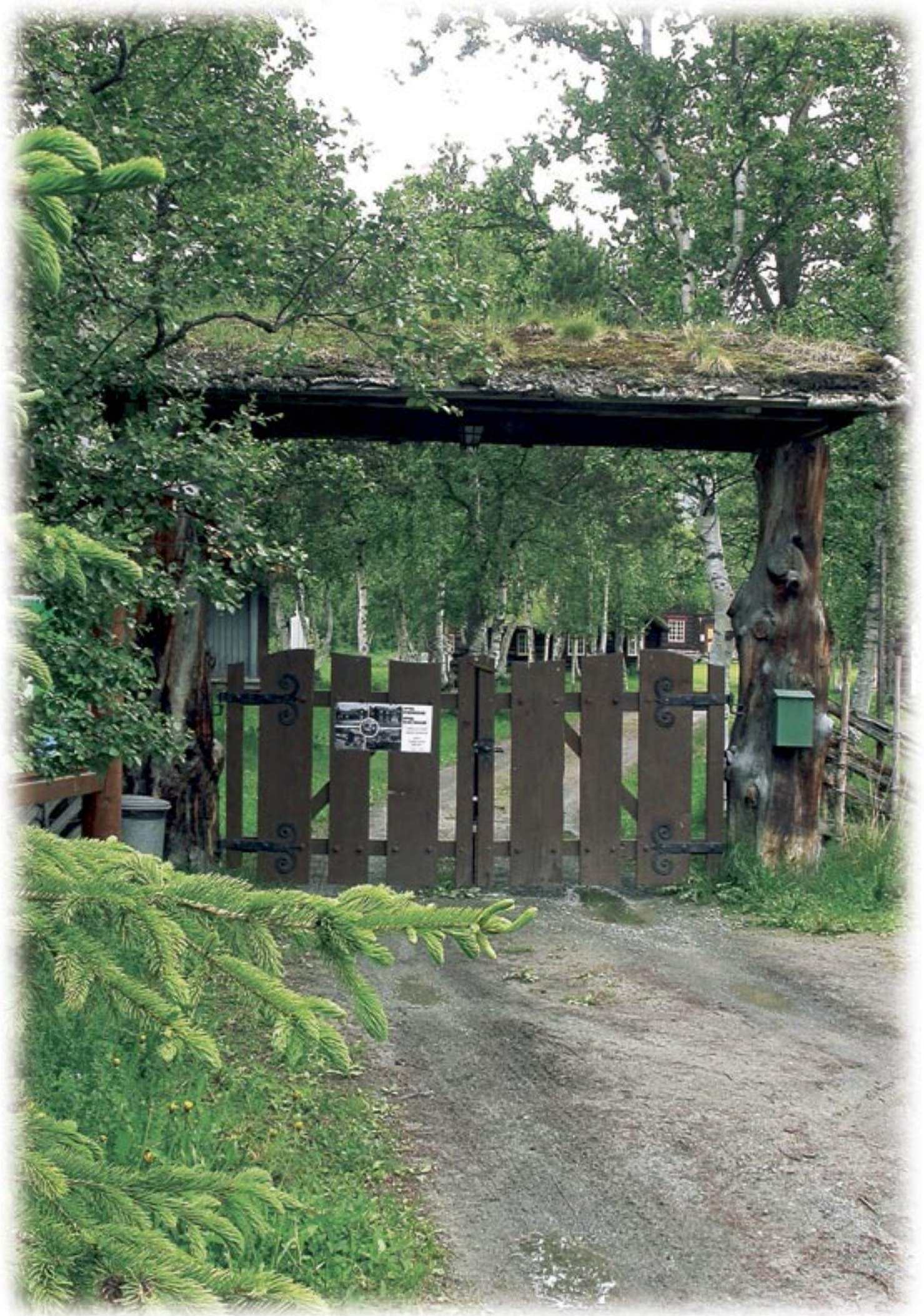

Jon Stene

Oppdal Bygdemuseum

Innhold:

Forord	5
Ola J. Rise starter innsamling av gamle gjenstander	7
Oppstuggu - oppstuggustil	7
Bekka-stuggu	8
Bekka-stuggu blir kjøpt og lagra	9
Trondheim Turistforening viser interesse for Bekka-stuggu	9
Arbeidet med museumstomt	9
Det første huset kommer opp på museet	9
Fjellkåsa	9
Eldhuset	10
Badstua	11
Kvernhuset med damanlegg	12
Hvordan bekk-kvernene fungerte	13
Stabbura på museet	13
Magasinburet	14
Kornmagasinets oppgaver og funksjon	14
Vindalsburet	15
Lønsetburet - "Undbua"	16
Husmannsplassen	16
Litt om husmenn og husmannsordninga	16
Skogstuggu	17
Tørsetfjøset	18
Unndalsburet	19
Smia fra Utem	19
Opdal Telefonsentral - Skarsem Sentral	20
Ørstadseterlåven - fra 1594	22
Kornlåver og trøsking med sluggu	22
Vikalåven, Nordviken, gnr. 106, bnr. 1	23
Hallsetfjøset	24
Hestevandringa på Grøtte	25
Bårdsgard-smia, Ytre Vasli, Storlidalen	26
Høyløa fra Vindalsløkken	27
Slåttbua	28
Fiskerbua fra Orkelsjøen, Hanssenbua	28
Tårnhuset	29
Dørres-stuggu	30
Kort historikk om byggemåten	31
Løft over hele huset, en ny byggeskikk	31
Skjørstad-stuggu	32
Skjørstad-stuggu bruka som tingstuggu	33
Ludvigio Berto Torelli	34
Hokseng-stuggu	35
Steffensbua	36
Seterbua	37
Muntlige kilder	37
Skriftlige kilder og annen litteratur	37
Foto: Martin Thorshaug og Anders Løvsletten	

Forord

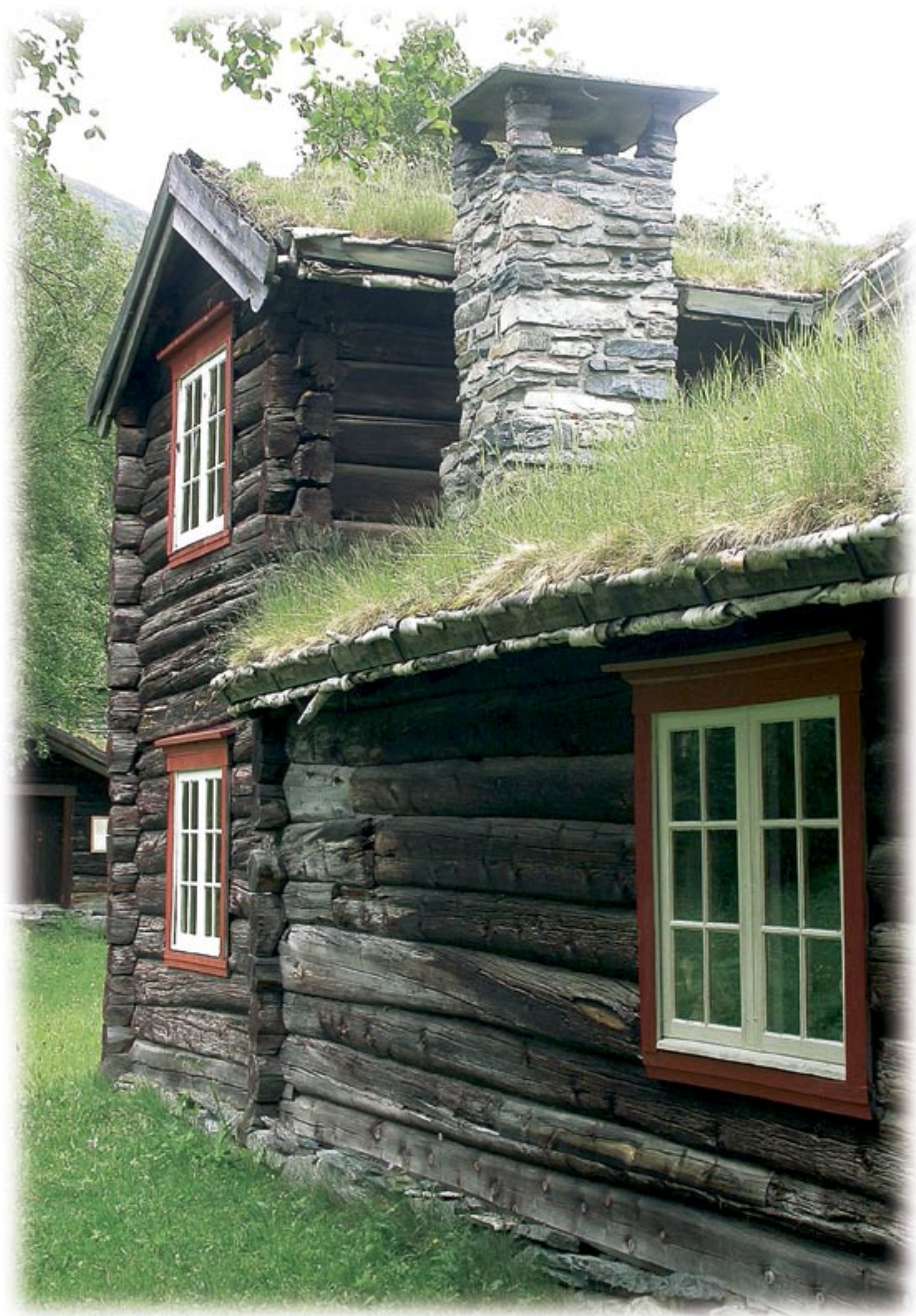
I år 2003 har godt og vel 65 år gått siden Oppdal Museums-
lag vart stifta. I løpet av denne tida er et enormt stort arbeid
gjennomført. Resultatet er Oppdal Bygdemuseum, som lig-
ger vakkert til på Fjellkåsa. Museet viser byggemåter, hånd-
verk, levevis, sosiale forhold og arbeidsliv fra slutten av
1500-tallet og til om lag midten av 1900-tallet.

Oppdal Bygdemuseum har tatt vare på særtrekk fra lokal-
samfunnet og gir et godt bilde av arkitekturen og bygge-
skikken i det gamle bondesamfunnet. Noen av bustadhusa
er innredd med møbler, utstyr, ambod, tøy, og i noen av
uthusa er det samla en del arbeidsredskaper. Ei samling av
gamle våpen, jakt- og fangstredskaper er supplert av ski-
museum, skolemuseum og aller sist, telemuseum.

Etter at jeg skrev heftet om Oppdal Bygdemuseum i 1985,
er flere bygninger satt opp på museet, deriblant Skarses-
sentralen og Vikalåven. Dermed kom behovet for revidering
og supplering av heftet. I den forbindelse fikk jeg henven-
delse fra kulturkontoret i Oppdal med spørsmål om å skrive
et nytt hefte. Heftet som nå foreligger, har fått et mer rikhol-
dig innhold. Vitenskapelige metoder for datering av alder
utført av NTNU er tatt i bruk. Dette er et kjærkomment
framsteg og ei umissende hjelp for å tidfeste nøyaktig alder
på husa. Ved hjelp av denne metoden er byggeår for det
eldste huset på museet, Ørstadseterlåven, fastsatt til 1594.
Alderen på noen av bygningene er oppdatert.
Ved siden av dette er nye opplysninger og fakta henta inn.

Videre har arbeidslivet i eldre tid fått en mer fyldig omtale.
Hendinger og historie i samband med enkelte bygninger er tatt
med. Underveis har Tore Sneve gitt ei helt nødvendig og god
hjelp. Han har jamt vært kontakta når de ulike spørsmål har
dukka opp. En stor takk til ham og de andre informantene.

Oppdal, januar 2003
Jon Stene

Ola J. Rise starter innsamling av gamle gjenstander

Ola J. Rise begynte allerede rundt 1920 å kjøpe inn og samle gamle gjenstander med tanke på et framtidig bygdemuseum for Oppdal. På auksjonene omkring i bygda på denne tida vart ofte kasser frambydd for salg, fullpakka med forskjellige ting. Storparten av innholdet i kassene kunne være bare skrap. Men mange ganger fantes gamle, verdifulle og godt bevarte saker oppe i kassene, velegna som museumsgjenstander. Når han hadde vært på auksjon, hadde han ofte kjøpt flere slike kasser. Han betalte bare noen få øre for dem. På den måten fikk han berga mange av de gjenstandene som i dag er oppbevart på museet. I førstninga hadde han ikke noe særskilt hus til oppbevaring. Senere vart tinga plassert i Raulåna. I 1950 var i alt om lag 450 gjenstander samla, medrekna husgeråd og innbo testamentert av privatpersoner.

Oppdal Museumslag blir stifta

Et mål var å bevare gamle hus for ettertida. Da kom behovet for et ganske stort pengebeløp og fellesinnsats. Bekka-stuggu på Lo i Drivdalen, den best bevarte bygning av oppstuggutypen, skulle en privatperson kjøpe og sette opp utenom bygda. Tidligere hadde konservator Sigurd Tiller gitt Ola J. Rise i oppdrag å skaffe til veie midler for å sikre denne særmerkte bygninga til museumsformål. Rise prøvde da å få folk til å gi penger for å kjøpe bygninga, men uten hell. Derfor måtte andre utveier prøves, og Ola J. Rise og Ola Setrom sendte ut innbydelse til et møte på Bjerklund 6.mai 1937. Femten personer møtte opp, og alle tinga seg som medlemmer av et museumslag. Mange andre som ikke kunne møte, gav på forhånd tilsagn om medlemskap. Det første styre og arbeidsnemnd vart valgt, med Ola J. Rise som formann og sekretær og styremedlemmer Halvar Håker, John Asphaug, Ola Vindal og Kristian Wognild. Videre drøfta møtet muligheten for å kjøpe Bekka-stuggu og ei høvelig tomt til denne, noe som skulle vise seg å bli vanskelig. De vedtok enstemmig å kjøpe denne bygninga, og om nødvendig var alle villig til å garantere for kjøpesummen. Dette falt senere bort da Ola Vindal gav et beløp som dekte kjøpet. Overskuddet av et folkeminnekurs holdt i Oppdal i 1925 tilfalt museumslaget, og da herredstyret bevilga kr. 200, hadde laget fått en brukbar startkapital.

Oppstuggu - oppstuggustil

Byggeskikken i Oppdal er beslektet med den østlandske. Men den har ett trekk som skiller seg ut fra denne; nemlig bustadhus bygd i oppstuggustil. Oppstuggu er ei bygningsform som representerer overgangen fra den eldgamle enetasjes årestuggu til større hus bygd i to høgder. Den mest ekte og trolig eldste typen av oppstuggu er ei årestuggu med ei bygning attmed som er tømra andre veien, vinkelrett imot og røsta på tvert for enden av årestuggu. Denne delen var delt i to, "døra" eller gangen, og "klåvånn" eller kammerset.

Over disse romma bygde de et loft. Dette loftet var den egentlige oppstuggu, fordi den heva seg over underetasjene. Navnet oppstuggu vart opprinnelig bruka om loftet, men etter hvert vart det bruka på heile huset. Inngangsdøra gikk inn i gangen, derifra gikk ei dør inn i dagligstuggu, og fra dagligstuggu var det dør inn i klåvånn.

Hus med lignende form har vært bygd andre steder i landet, slik som barfrøstuggu i Østerdalen og ramloftstuggu i Gudbrandsdalen. Likevel er bygningstypen som oppstugguene representerer, typisk for Oppdal. Samfunnsforskeren Eilert Sundt reiste omkring og granska ulike hustyper. Han var i Oppdal rundt 1860. I 1862 kom skriftet *Bygnings-Skikken på Landet i Norge* ut. Fra Oppdal kommer denne interessante opplysninga: "Men utenfor Opdals grenser haver jeg hverken seet eller hørt til opstugu. Denne innretning sees nu kun på eldre huse, mest på smågårde o husmandspladse. På større gårde vet jeg kun at have seet den på skydsskifterne Drivstuen og Rise. Den er gået af mote og holder på at forsvinde. Men den har været meget udbredt i eldre tider, som gamle folk have forklaret mig".

På 1800-talet bodde folk på husmannsplasser og mindre bruk fortsatt i hus av denne typen. Og at hustypen var mye utbredt i Oppdal, er nok fullt ut i samsvar med Eilert Sundt sin beskrivelse. Da Sundt besøkte Oppdal, var 60 oppstugguer i daglig bruk. Videre kan en rekne med at det fantes tolv til femten oppstugguer i Oppdal først på 1900-talet. Men nå er det bare fire igjen. Foruten Bekka-stuggu er Mjøa-stuggu tatt vel vare på. Den stod på Bakarplassen ovenfor vegen sør for Mjøabua og hørte til garden Nestun på Mjøen. Mjøa-stuggu står nå på Norsk Folkemuseum på Bygdøy. Den vart flytta dit i 1913. Den tredje er Vikastuggu, som står på Trøndelag Folkemuseum i Trondheim. Der står også den fjerde, Engelsjordstuggu. Den kom frå Engelsjordbakken.

Bekkastuggu

På garden Bekken på Lo oppi Drivdalen hadde eierne bodd i oppstuggu i mange generasjoner. Stuggu de bodde i har fått navnet Bekka-stuggu. Den vart nøye oppmålt og undersøkt av lektor W. Lund i 1921. Huset er lafta, bortsett fra deleveggen mellom gangen og klåvånn. Veggene var ikke panelt verken utvendig eller innvendig. I stuggu er det innlagt himling av nyere dato. Lysomnen var bygd av grønnstein og leire. Langs nord-, sør- og vestveggen var steinvoller bygd utvendig, ca. 75 cm breie med grastorv oppå og jord imellom steinene. Å bygge steinvoller gjorde de for å isolere mot kulden, en vanlig framgangsmåte langs yttervegger der husa hadde kjeller, slik som Bekka-stuggu.

Opp gjennom tidene gjorde de forandringer på huset. I begynnelsen stod døråpninga til høgre for stuggu-vinduet. Hakk på hver side av denne døra og i øverste stakk er spor etter bislag. I 1816 vart bislaget revet og døråpninga flytta, slik at inngangsdøra gikk rett inn i gangen. På ei pent utforma fjøl hengt over inngangen vart det da måla: "Knut Olsen Loe Anno 1816". Dermed vet vi med sikkerhet alderen på den nye døråpninga, som altså før den tid gikk rett inn i dagligstuggu. Innvendig, langs vest og sørveggen, stod opprinnelig om lag 10 cm høge kasser fylt med jord. Disse vart kalla for jordbenker, og hensikten med dem var å hindre trekk langs golvet. Fordypninger i veggene viser at sengene og benkene har vært veggfaste. To senger stod ved kortveggen, og skiva var det eneste bordet i stuggu. Dessuten fantes det ett eller kanskje to hjørneskåp og hyller på veggene til å sette mat og husgeråd

på. Huller i veggene viser at det kan ha vært slått inn trenabber for opphenging av kjøkkentøy.

Denne måten å innreie på minner mye om innreiing av seterbuer. Og hva kan grunnen være til det? I alle fall har huset vært bygd som stuggubygning. Kan det tenkes at små kår og fattigdom har gjort at de bare hadde råd til å innreie huset på "setervis"? Sjøl om Bekken ikke har vært noe stort bruk, tyder ingenting på fattigdom. Huset er solid og skikkelig bygd, og vart nok sett opp i ei tid da slik innreiing var vanlig i bygda. Videre er det rimelig å tro at bygningene en gang var innreid på denne måten over hele bygda, og at kanskje setrene gjenspeiler eldre interiør i bygningene på den tida.

I alt sju eiere av Bekken er registrert, fra Anders Loe rundt 1920 og sju generasjoner bakover til Pål Bekken, som var den første eier og beboer av gården. Hvis en med dette som utgangspunkt rekner bakover, skulle alderen på Bekka-stuggu bli fra midten eller siste halvdel av 1600-tallet. Under folkevandringen til Amerika reiste også folket på Bekken over. Garden vart solgt. Stuggu vart freda i 1922. I løpet av åra forfalt huset nokså mye. I begynnelsen av tretti-tallet hadde store deler av taket over sjølve stuggu falt ned. Ola J. Rise fikk da kjøpt Bekka-stuggu med tanke på museum for bygda.

Ordforklaring:

Klåvvå - kleve, kammers, lite rom innafor gangen .

Bekka-stuggu blir kjøpt og lagra

Den 19. mai 1937 skrev Ola J. Rise til Lizzi Michelet med forespørsel om hun ville gi avkall på den gamle bygninga. Den 9. juli samme år foreligger svar der hun bl.a. skriver: "Jeg gir med dette avkall på det hus jeg tenkte å flytte til min eiendom. Det bare gleder meg at bygden får beholde et gammelt, vakkert minde."

Den 10. august 1937 vart kjøpet endelig avgjort, da Anders A. Lo kvitterte for å ha mottatt kr 400 for kjøpesummen. Etter å ha tilfredsstilt funksjonen som bolig- hus i mange generasjoner, vart tømmeret lagra og overdekt i tunet på gården. Vinteren 1942/43 blåste dekinga av to ganger, og noe av materialene fauk utover. Etter dette vart tømmeret uten kostnad kjørt nedom riksvegen og lagra attmed elva Vinstra.

Trondheim Turistforening viser interesse for Bekkastuggu

Etter flyttinga til ny lagringsplass later det fortsatt til at skjebnen til bygninga er uvis. På grunn av uriktig informasjon om at tømmeret låg udekt etter at dekinga blåste av, satte Trondheim Turistforening sommeren 1943 i gang forsøk på å overta Bekka-stuggu og bruke den som tilbygg attåt Gjevilvasshytta. I brev fra turistforeninga heter det mellom anna: "Det er en vanlig erfaring at den slags lagring av gamle bygninger ikke er heldig i det lange løp. Jo lengre tid det tar før huset blir satt opp igjen, jo mer av materialene må en fornye. Stua blir nytta til det levende livet på en ganske annen måte enn på et museum." Museumsnemnda behandla saka, men fant på ingen måte å kunne gi avkall på den eneste brukbare oppstuggu som var att.

Arbeidet med museumstomt

Allerede på oppstartingsmøtet i 1937 vart også tomte-spørsmålet drøfta. Nettopp dette skulle vise seg å bli vanskelig og kom til å kreve mye tid og arbeid. Høsten 1939 forelå tilbud fra departementet om leie av ei 2,6 dekar stor tomt på Prestegarden, Fløtten, for kr. 50,- årlig. Under krigen falt dette alternativet bort. I begynnelsen av 1953 hadde museumslaget greidd å skaffe seg tilbud på to tomter, ei på 5 dekar og den 15 dekar store "Fjellkåsa II" øst for gartneriet. Dessuten forelå ei henstilling fra Norske Museers Landsforbund om å kjøpe inn en oppdalsgard til et bygdetun. Konservator Sigurd Tiller vurderte det hele, gav en uttalelse og mente at Fjellkåsa passa godt som bygdetun, og at den ville gi et høvelig bilde av omgivelsene rundt en gammel oppdalsgard. Museumsnemnda gikk derfor inn for å kjøpe "Fjellkåsa II" av eieren Harald Vekve. Kjøpesummen var på kr. 10 000 og vart finansiert ved at kommunen gav et tilskudd på kr. 6 600 og resten som lån mot panteobligasjon. Skjøtet på tomta er datert 2. juli 1953.

Det første huset kommer opp på museet

Da museumstomta endelig lå klar, vart hustømmeret som lå lagra oppe i Drivdalen, kjørt ned dit høsten 1953. Tømmeret vart lagra i ei fordypning i terrenget, og om våren lå noen av stokkene under vann. Sommeren 1954 kunne Georg Sneve begynne med å lafte opp att Bekka-stuggu. Utpå høstparten stod den på nytt pent og solid oppført. Da først gikk det opp for mange hvor verdifullt det var for ettertida å ha tatt vare på ei slik oppstuggubygning.

Fjellkåsa

Da Bekka-stuggu stod ferdig oppattbygd på Fjellkåsa, var Oppdal Bygdemuseum blitt til virkelighet. Fjellkåsa ligger vakkert og idyllisk til, og alle husa passer godt inn i terrenget mellom bjørketrea. Museet har senere fått kjøpt og utvida sitt areal østover. Hele museumstomta er i dag på om lag 35 dekar.

I dag, i 2003, er 25 bygninger oppført på museet. Georgstuggu, Raulåna oppmed kirka, ei jaktbu, steinbu, på Tangen i Unndalen og et hus av gammelt tømmer uten museal interesse er også museets eiendom. Dessuten er seterfjøset fra Vekvassetra i Grytdalen lagra på museumstomta, men ikke oppsatt. Seterfjøset ble gitt til museet av Oppdal kommune i 1980.

Når en vandrer rundt og ser på husa, kan en ane noe av den fagkunnskap og dyktighet som måtte til for å tilpasse forskjellig bruk og funksjon. En kan også ane noe av den sikre stilkjensla som de gamle tømrere og snekkere hadde. De satte høye krav til nøyaktighet, soliditet og skjønnhet. Bygningsfaget fikk preg av kunst. Huset, stort eller lite, fikk sin egen funksjonelle form. Slik også med arbeidsredskapene, ambodet og brukstinga til innebruk. Av dette er det nå samla i alt om lag 4200 gjenstander, derav omtrent 800 i skole-samlinga. Mange har nok kjent trangen til å lage noe "nyttig og på same tid gjennomfagert" slik Olav Aukrust uttrykker det i "Emne", der han lovpriser vår folkekunst som et uttrykk for det norske.

Eldhuset

Eldhuset fungerte som grovkjøkken eller verkstad for husmora når ho hadde for seg storarbeid. De aller fleste gardene, store som små, hadde eldhus. Det vanlige utstyret var ei nedmura storgryte, ei nedmura baksthelle og en båsomm, lysomn/peis. Røyken fra de tre eldstedene gikk opp gjennom samme pipa. På golvet, som ofte var dekt med skiferheller eller annen naturstein, stod et stort bord, - bakstfjøla. Det vart bruka til å kjevle ut flatbrødleivene på. Når leivene hadde fått høvelig form og tjukklse, kila bakstekona fløya under leivene og la dem forsiktig oppå baksthella, der de vart steikt. Navnet baksthelle går kanskje tilbake til tida da de bruka steinheller til å steike på.

Flatbrødbakinga foregikk som regel to ganger i året, høst og vår. Til brensel passa tørr skatved godt. Den gav god varme. Ellers skjedde alt arbeid der de måtte bruke storgryta i eldhuset. Ho hadde stor kapasitet og var god å ty til, både til å varme opp vatn og koke ost. Før jul var det hektisk aktivitet i eldhuset. Her vart grisen slakta, skolda og partert. Et anna tidkrevende arbeid var å brygge maltøl. Da vart storgryta bruka til å koke einelaug og malt i. Her tilvirka de også lutefisken. Koking av oskelut og siden luting og vatning av tørrfisken, måtte til før julekveldsmaten vart

ferdig. Også klesvasken gikk gjerne for seg i eldhuset. En viss brannfare fulgte med eldhuset, og derfor vart det til vanlig plassert utenom sjølve tunet.

Eldhuset på museet er kommet fra en gard nede ved Alma, og er et ganske typisk oppdalseldhus. Alderen er ukjent.

Ordforklaringer:

skatved: ved av tørre furugreiner

bløkt: bakstspade.

båsomm: en romslig, firkanta lysomn

fløy: lang rund kjegleforma pinne

Badstua

Dette huset er kommet fra garden Holseter, gnr. 118, bnr. 1. Badstua er en bygningstype som har hatt ulike funksjoner gjennom tidene. Navnet badstu kom av at huslyden bada der inne. Badstubadet vart sikkert effektivt når de fylte den store ovnen med bjørkeved og brente han ut og så slo vatn på han! Dette var altså et dampbad og en variant av den finske saunaen. Hele huslyden bada sammen, og ingen så noe galt i det. I byene fans også badstuer, offentlige steder, der det også kunne være servering av drikkevarer, og dermed vart forholda ikke de beste. Derfor gikk øvrigheta, ikke minst kirka, til kamp mot badstuene.

Til sist tok badstubadinga slutt, først i byene, senere også ute på bygdene, enda forholda der var langt bedre. Rundt år 1700 var det nok slutt på badstubadinga over alt. Men dette førte til at det gikk tilbake med rensligheta. I stedet fikk huset en ny betydning som tørkehus, en funksjon som har vart fram imot vår tid, sjøl om det fremdeles vart kalla badstu. Det vart mura opp en enkel ovn av naturstein, uten avtrekk for røyken, med ei stor steinhelle over. Her tørka de korn, malt og andre produkter som trong tørking. Når en la kornet ut over de store steinhellene, stengte alle glugger og brente to-tre ovnfyllinger med ved, vart kornet tørt, sprøtt og fint å male til matmjøl. Om ikke dette vart gjort, ville mjølet gå sammen til en fuktig graut mellom kvernsteinen.

Når de skulle lage malt til ølbrygging, var badstutørking helt nødvendig. Da måtte kornet legges til groing først, så vart det fint sundgnidd og hatt på badstua til tørking. Deretter tok kverna over, med maling eller

røing som det hette. Hadde en godt korn, og badstua og kverna hadde gjort sitt etter alle kunstens regler, var det klart for å brygge maltøl. Både grautmjøl, bakstmjøl og malt var viktige komponenter i et godt hushold, både til kvardag og høgtid. Badstua stod sentralt når "gudslånet"- det dyrebare kornet - skulle foredles til mat og drikke.

I badstua tørka de også linet før den videre foredling. Dessuten hengte de opp gangklær og sengeklær med utøyt i. I Trøndelag het det at lusa i skinnfellen tålte sju vintre, men ikke ei natt i badstuvarmen.

Kvernhuset med damanlegg

Kvernhuset er kommet fra garden Breen Nedre, gnr. 182, bnr. 1 og har stått i Breesbekken. Årstallet MDCCCXXXIV, 1834, er skåret inn i stokken over døra innvendig. Da de drev på med flyttinga av Magasinburet, kom tanken om også å ta vare på Breeskvernhuset. Dette gikk i orden, og kvernhuset vart satt opp på museet i 1958. For museums-laget gjaldt det å anskaffe et fullstendig kvernanlegg både for oppbevaring og for å vise hvordan ei kvern vart drevet og virka. Statens Kornforretning gav et tilskudd på kr. 3 500 til å anskaffe, flytte og gjenoppføre både kverna, badstua og magasinburet. Kravet var at restaurerings-arbeidet skulle utføres fagmessig og solid, og at kverna skulle settes i driftsmessig stand. Foruten sjølve kvernhuset med kvernkall og kvernsteinar, tømra de opp en dam med vassrenne, tro, som førte vatn inn i dammen. Troa er uthola av en tømmerstokk og er kommet fra Blokkhus. Denne troa vart på 70-tallet utskifta med ei ny. Halvard Gissingar fann ei stor nok furu på «Aanstan», han felte denne og fikk frakta ho til museet der Gerorg Sneve hola ho ut med motorsag og sette den på plass. Senere vart det tilført vatn til damanlegget fra Oppdal Vannverk. Dette var nødvendig fordi det naturlige tilsiget av vatn tørka ut i sommertida. Kornforretninga gav også tilskudd til dette arbeidet.

Malinga var siste prosessen før kornet var klart til matlaging. Her mol de både til folk og fe. I gode år vart det både grynmjøl, bygg-gryn, bakstmjøl og malt. Lettkornet, den dårligste kvaliteten, gikk til dyrefôr. Julegrisen måtte få litt ekstra skulle den bli stor, rund og feit. En lang prosess lå bak før de omsider kunne frakte kornet til kverna. Vårn, skuronn, tørking, trøsking og

tørking på nytt - så en forstår det var verdifull vare som kom ut mellom kvernsteinene. I uår vokste lite eller ikke noe korn i det hele tatt.

Kverna var et viktig driftsmiddel i det gamle naturallusholdet. I alle grender med nok bekkevann til å dra kvernkallen, bygde de kverner. Når det var kvennbør - rikelig med vatn i bekken - vart det hektisk aktivitet på kverna, samme om det var høst eller vår. Kverna var ei av de første mekaniske innretningene som nytta seg av energien i rennende vatn. I jordeboka for Landkommisjonen av 1661 kan en se at da fans hele 106 "kvernsteder" i Oppdal. Dette var av de herligheter som var belagt med avgifter, så tallet er sikkert ikke for høgt.

Gardskverna hadde en sterk posisjon lenge. Men da korntrygda kom rundt 1930, laut ho kapitulere.

Da kom det krav om at korn til eget forbruk måtte males på kverner godkjent av Statens Kornforretning, dersom en ville ha korntrygd. Da gikk eiere av 54 gardskverner i Oppdal sammen og søkte om slik godkjenning som møllelag, men fikk avslag. Dette var så godt som slutten på gardskvernene. Bare et par fikk offentlig godkjenning. Da bygde Oppdal Samvirkelag i 1934 ei stor mølle i Oppdal sentrum, bygninga som i dag hyser Møllekroa. Under verdenskrigen var rasjoneringa streng, og bøndene fikk beholde bare en liten del av kornet de produserte. Sentraliseringa av kverndrifta gjorde at det var lett å holde kontroll med hvor mye den enkelte mol. Derfor vart gammelkverna lett å ty til. Den fekk en liten renessanse i krigsåra. Som eksempel kan nevnes at flere gardbrukere mol korn i et kvernhus borte ved elva Tinnia. Men etter krigen stilna kvernduren for godt.

Hvordan bekk-kvernene fungerte

Under kverna står kvernkallen, som er et lite skovlhjul. Vatnet vart leda fram til kvernkallen gjennom vassrenna, eller troa. Ved inntaket til renna vart det bygd en dam, slik som på museet. Rester etter slike damanlegg kan en sjå i enkelte elvefar i dag. Kvernkallen er festa til en stolpe som går opp gjennom golvet i kvernhuset og er festa i den øverste steinen. Når vasstrømmen fra renna treffer skovlene, blir kvernkallen drevet

rundt av vasskrafta. Den øverste kvernsteinen blir dermed satt i bevegelse og roterer, mens den nederste kvernsteinen ligger i ro. Kornet blir da malt mellom de to steinene. - Kvernsteinene vart produsert i Selbu og som regel kjøpt derifra.

Stabbur hørte med på en gard. Det er som regel ei toetasjes bygning, i dagligtale kalt buret. På museet står to store og to mindre stabbur. Buret hadde en viktig funksjon på alle gardar før i tida. Det var lagerhus både for korn og matvarer av ymse slag. Størrelsen varierte etter hvor mye de hadde å ta vare på. På de største gardene hadde de ett stort eller ofte to bur. Småbruka hadde et lite bur.

Vanligvis lagra de nok forsyning for et år av det som vart produsert på garden, og før i tida var det aller meste av matvarene heimelaga. Et velfyllt stabbur gav både trygghet og status.

Buret skulle være både tørt og luftig. Det var alltid bygd på stolper av stein eller tre og med burstrappa i god avstand fra dørstokken, om lag en alen. Dette var ei sikring mot at mus og andre skadedyr skulle komme seg inn for å fortære noe av maten. Burslåset var alltid smidd av en god smed. Buret skulle være sikret mot innbrudd, og lås og nøkkel var både forseggjort og utstasa. På de gardene som hadde supklokke, matklokke, var ho plassert på burstaket, slik at husmora stod nede i burssvala eller på trappa når ho ringte inn til mat. Dette var også med og gav buret status.

Buret var bygd i to høgder, ofte med andre høgda litt utbygd i inngangspartiet og langveggene. I den første høgda var det kister og stamper langs veggene for lagring av korn, mjøl, gryn og malt. På golvet stod et stort traug, uthola av en stukk. I trauget låg kjøtt og flesk nedsalta. Ved sida stod en hoggestabbe og ei brei øks, som vart bruka når de delte opp kjøtt, "hogde i gryta". Flatbrød baka de oftest bare to gonger i året, og brødet vart lagra på buret i høge stabler. På bursloftet, andre høgda, var spekematen lagra. Fleskesinker og fenalår hang på rekke og rad, sammen med spekepølser, blodpølser og ofte bunter med tørrfisk som de laga lutefisk av. Ellers var det lager av talg, smult, surmussu-smør og annen ost. Om sommeren vart bursloftet ofte bruka til soverom for tenestefolk. Slik fungerte buret fram til den tida da fryseteknikken, varemagasina og pengene avløste den gamle sjølberginga på gardene.

Magasinburet og Vindalsburet

Dette stabburet er opprinnelig kommet fra Gravaune på Lønset. Alderen er ukjent, men fra 1804 vart buret bruka til kornlager for Oppdal Bygdemagasin. Magasinburet kom til museet i 1958.

Før i tida interesserte mange embetsmenn seg for jordbruk. Cornelius Thomas Rønnau var en av dem.

Han kom til Oppdal som sokneprest i 1802 med nye og friske ideer. Han fikk gjort mye godt for bygda på mange vis. Etter uårsperioden kring år 1800 fikk han oppretta den første låneinstitusjonen i bygda, Kornmagasinet - eller "Bygdemagasinet". Det skjedde i 1803. Et bur på Gravaune vart tatt i bruk som lagerbygning og vart kalla "Magasinburet". På ei tavle over døra står "Oppdals Bygdemagazin 1804". Dette var det ene av de tre offentlige kornmagasina i Oppdal. De to andre stod på "Prestegårdens Grund på Vang", vest for kirka. Et av disse bura er i dag i privat eie på garden Vang nedafor kirka.

Magasinburet er lafta av solid, godt utvokst tømmer. Buret er stort og bygd i en stil typisk for stabbura her i Oppdal. Golvet i første høgda er tett, noe som var nødvendig for å holde smånagere ute. I den første tida hadde ikke buret vanlig dør, men luker med tverrtre foran.

Senere vart det innsatt bursdør med vakre mønster utapå. Magasinburet hadde to lås. Det skulle ikke være lov for en mann å gå inn i buret alene. To menn hadde hver sin nøkkel, og minst to personer skulle gå inn samtidig. Dette var ei ordning for å sikre at ikke noe av kornbeholdninga vart tatt ulovlig.

Aller først stod buret attmed gammelvegen på Lønset. Da nyvegen vart bygd først på 1900-tallet, flytta de buret og satte det opp attmed vegen om lag 300 meter vest for Gravaune. Da ordninga med offentlig kornmagasin opphørte, fortsatte likevel buret å fungere som lagerbygning. Andreas Loe var leder for innkjøpslaget på Lønset fra rundt 1930 og til tida etter krigen. Da oppbevarte de såkorn, förvarer, mjøl og gjødsel i buret.

Kornmagasinets oppgaver og funksjon

Kornmagasina var institusjoner som fungerte som banker i det gamle bondesamfunnet. De la opp lager av korn, og bygdefolk som ikke hadde nok av denne livsviktige vara, kunne få låne, på visse vilkår, av kornkapitalen. Frostnetter og misvekstår førte ofte til kornmangel og hunger i fjellbygder som Oppdal.

Som så mangt anna i Oppdal på denne tida kom også kornmagasinet i gang etter initiativ fra prosten Cornelius Thomas Rønnau. Han gav sjølv 20 tønner korn til grunnkapitalen da magasinet vart oppretta i 1803. "Den kongelige kasse" ytte et tilskot på 100 riksdaler som det vart kjøpt korn for. Og som et frivillig tilskudd vedtok bøndene i bygda å gi magasinet 37 tønner og 6 skjeeper korn årlig i 10 år framover. Kjøp av stabbur til lager vart utlikna på bøndene, som betalte etter størrelsen på gardene og personlig økonomi. Bøndene stod også for transporten, mens husmennene tok seg av neddrivinga og oppattsettinga av bura.

Da kornmagasinet kom i full drift i 1804, vart et forråd på 92 tønner utlånt "i små Portioner til 208 trængende Familier". De som oppretta kornmagasinet var dyktige. De fikk laga en plan på i alt 17 paragrafer, der det blant anna heter: "§ 1. Kornmagasinet har til hovedbestemmelse at understøtte Jordbruket og afhjelpe Trang i Bygden med Laan. § 2. Magazinets Kornfond skal bestaae af velrenset Byg, hvoraf Tønden idetmindste veier 4,5 Vog. Overstiger fondet 2000 Tønder, forholdes med Overskudet efter Formandskabets og Repræsentanternes Bestemmelse." Dette kunne være i følge § 4 til "Salg ved Auction". "§ 6. Udlaan skeer fra 6 April til 30 te June, og Indbetaling 1ste februar til 30 te Marts - - . § 8. Af Laan svares aarlig 1/2 Skjeppe af hver Tønde i Rente. Laan af 1/4 til 1 Tønde tilbagebetales med aarligt Afdrag 1/4 Tønde, over 1 til 2 Tønder med 1/2 Tønde. § 9. Renter og Afdrag der ikke ere indbetalte inden 30 te Marts det aar de dertil ere forfaldne, anføres strax på Utpantingslisten." Tilbakebetalinga kunne også gjøres med penger.

Den 2. april 1836 var magasinets kornbeholdning på 1960 tønner. Da vart det bestemt at 200 tønner skulle bortselges ved offentlig auksjon. Kornsalget gav da ei inntekt på 625 spesidaler. Inntekter av kornsalg, pengerenter og pant for skyldig kornrente førte til at magasinet opparbeidde seg en stor kapital etter forholda på denne tida. Derfor kunne magasinet gi pengelån mot pant i fast eiendom. Slik fungerte kornmagasinet fram til 1856, da det tok til å bli mer aktuelt å låne ut penger i stedet for korn. Pengehjelpsida av magasinfunksjonen kalte sterkere og sterkere på en pengeinstitusjon for både innskudd og utlån - altså en "bank". Da vart en stor del av kornkapitalen solgt og bruka som grunnkapital for Opdals Sparebank - oppretta høsten 1856. Men kornmagasinet holdt fram med å låne ut både penger og korn i mange år framover. I 1860 lånte magasinet ut 170 spesidaler i forbindelse med almenningens utskifting. Det var heldig at magasinet fremdeles var i drift, for åra 1863 og 1864 var misvekstår, og følgen var stort behov for både såkorn og matkorn. Den 7. januar 1890 vart det ved kongelig resolusjon godkjent stadfestelse på beslutninga om å overføre magasinets pengebeholdning til banken. Kornmagasinet vart avvikla i 1897.

Ordforklaring:

1 skjeppe = en åttendedels tønne = 18 potter = 17,37 l
 Vog, våg: vekslende størrelse; Østlandet 18,52 kg, Vestlandet 23 kg

Vindalsburet

Tett attmed Magasinburet står no det andre større buret på museet, Vindalsburet. Dette buret er kommet fra Negard Vindal, gnr. 164, bnr. 1. Buret er typisk for større garder i Oppdal. Skolestyrer Nils Magerøy kjøpte dette buret og flytta det til Fjellvang. Da Oppdal kommune tok over skoleanlegget på Fjellvang, fikk museet overta buret og sette det opp på Fjellkåsa. Buret er lafta i to høgder og har saltak.

Lønsetburet "Undbua"

Buret er kommet fra garden Lønset , gnr. 116, bnr. 2. Årstallet 1739 er skåret inn i en av takåsene. Dette er alt vi vet om alderen. Byggemåten er svært gammel. I Oppdal finnes bare et par hus att av denne typen.

Undbua er den eneste hustypen i Oppdal som har svalgang med inngang til loftet. Dette var altså uvanlig her i bygda, men mye bruka i Gudbrandsdalen. Denne spesielle inngangen tyder på at etasjene hadde hver sine funksjoner. Andreetasjen vart bruka til senge-loft, soverom. Den kunne også benyttes til klesloft, for å lagre klær. Opphavlig var svalgangen i første høgda innebygd. Førsteetasjen vart bruka til eldhus da huset stod på garden. Huset stod da inntil en bergvegg som utgjorde bakveggen. Murpipa var bygd utvendig. Undbua fungerte som et slags reservehus, og vart nytta til forskjellige formål.

Husmannsplassen

Husmannsplassen her på museet har hus som er samla fra flere plasser: Skogstuggu, Tørsetfjøset, Unndalsburet og smia fra Utem. Disse husa gir til sammen et godt inntrykk av hvordan en husmannsplass så ut, og da særlig størrelsen på husa.

Litt om husmenn og husmannsordninga

Jordbruk var så godt som eneste levevegen i Oppdal fram til 1800-tallet. Når folketallet steig, vart gardene delt opp i mindre bruk. Men garddelinga hadde sjøl-sagt sine grenser, og på slutten av 1600-tallet kom ei forordning som satte forbud mot å dele i alt for små

bruk. For alle de som ikke hadde høve til å skaffe seg eget gårdsbruk, vart husmannsplassen et alternativ. Husmenn fikk slå seg ned i utmarka på gardene og rydde seg jord. De betalte med arbeid på garden, et visst antall pliktdager. Slike avtaler galdt for husmannen og kona på livstid. Ordninga var for mange den eneste utvegen dersom de skulle fø en familie. Bonden fikk på sin side sikker tilgang på stabil arbeidskraft.

I Oppdal måtte husmennene arbeide forholdsvis mange pliktdager. Lønnsverdien pr. dagsverk var satt til 10-12 skilling i storonnene og 8 skilling resten av året. Plassleia kunne være om lag 5 daler for året, tilsvarende 50-60 dagsverk. Utenom pliktdagene skulle husmannsfamilien stå til disposisjon for husbonden. De skulle "møte etter betingelse" når bonden trengte dem. Husmannen skulle tilby bonden arbeid før han tok arbeid utenom garden. Lønna skulle være etter vanlig takst i bygda. Men som oftest var betalinga lågere enn for arbeidskraft som kom utenfra. Med slike betingelser kom husmannsfamilien til å arbeide på hovedbruket året rundt.

Gjennomsnittlig størrelse på husmannsplassene i Trøndelag var som på Østlandet, større enn ute ved kysten. Her i bygda kunne enkelte husmannsplasser være ganske store. Som eksempel var Bakarplassen under Nestun på Mjøen som en liten gard å regne. Det var klar klasseskilnad mellom husmann og bonde. Skilnaden var størst i de beste jordbruksdistrikta, der gardene var store og husmennene mange, slik som på Østlandet.

I Oppdal var klasseskilnaden relativt liten. Gardene var her mindre, og husmennene vart ofte rekruttert fra bruket der plassene lå. Slektskap og oppvekst i samme miljøet gjorde sitt til å jamne ut sosiale skilnader.

I 1865 var det 190 husmenn i Oppdal. Ei registrering av nedlagte husmannsplasser i Drivdalen viste et ganske stort antall i høve til sjøleierbruka. Det kunne være lagt flere plasser inn under ett og samme bruk. Men på denne tida begynte det å komme alternativ som nok

var mer interessant enn livet på plassen. Mange drog til Amerika, andre søkte til byene og industrien. Etter hvert kom “det store hamskiftet” i jordbruket, og maskiner overtok en del av arbeidet som husmennene hadde utført tidligere. I løpet av et par generasjoner etter 1860-tallet forsvant husmannsvesenet.

Denne bygninga tilhørte aller først garden Utistu Nerhoel på Lønset og var sannsynligvis bygd opp om lag 1850. Den er pent opplåfta av stort, kraftig tømmer. Huset var opphavelig oppført i to fulle høgder med ei golvflate på i alt 40 kvadratmeter fordelt på to rom i hver etasje. Gangen går etter hele breidda på huset. Over gangen var det soverom. Det andre rommet i første etasje var et kombinert kjøkken og oppholdsrom. Av skåpplass var et veggfast skåp tilmåta plassen mellom inngangsdøra og veggen, og et kråskåp. Dette rommet er panelt med breie fjøler, skåret etter stoken, og er vakkert måla. Bak lysommen fører trapp opp på loftet, som var det andre soverommet.

Halvor O. Storli (1848-1935) fikk rydda en husmannsplass under garden Ratet på Lønset. Den var tett bevokst med skog på denne tida, og derfor kalte han plassen Skogstuen. Plassen lå om lag 200 meter ovafor Ratet, opp mot riksvegen. På andre sida av veien lå Nerhoel skole. Rundt 1880 kjøpte han denne stua av Utistu Nerhoel, flytta den og satte den opp att på nytt.

Storli dyrka opp jorda, og de kunne fø et par kyr på husmannsplassen. Av husmannskontrakten går det fram at Halvor bare plikta å arbeide 14 dager i året for husbonden på hovedbruket. Dette var et uvanlig lågt antall pliktdager. Han bygde seg smie, og smed var hans egentlige yrke.

Storli var spesialist på å lage ploger. Veltefjøla hadde nøyaktig den rette utforminga som skulle til for å velte plogfora lett over. Da Kyllingstad starta opp med sin plogfabrikk på Jæren, fikk en medarbeider derifra lov til å ta mal av ei av veltefjølene på Storlipløgen, som den vart kalla. Fabrikken kjøpte opp produksjonsrettighetene til denne veltefjøla. Dette sier hvilken funksjonell form Storli hadde kommet fram til. Han laga mange ploger i si tid. Dessuten reiste han rundt og dreiv smiarbeid i andre bygder, blant annet på Innset, Ålvundfjord og Sunndal. Der arbeidet han for den engelske lady Arbuthnot som satte strenge krav til håndverkerne. Han smidde de siste plogene sine i 1916. Plogene hans er lette å identifisere, fordi han

stempla inn bokstavene H.O.St. over plogåsen. På sine gamle dager arbeidet han også som skomaker.

Halvor hadde åtte barn, og mange beboere har levd i Skogstuggu i løpet av nesten 100 år. En av disse var svigersønnen John Kristoffersen Stenboeng. Han gikk i smedlære hos Halvor og bodde der sammen med sin kone Dorthea og barna. Den eldste av disse, Kristoffer Rate, er oppført som partseier. Han overtok drifta etter sine besteforeldre og var den siste eier av Skogstuggu.

Skogstuggu var bebodd til siste halvdel av 1970-åra. På denne tida kjøpte Oppdal Bygdemuseum Skogstuggu for kr. 20 000 og satte den opp på museet i 1983. Vanligvis var stuggu på en husmannsplass bygd i én etasje. Da det var vanskelig å få tak i en slik hustype

vart det under gjenreisninga tatt av fire kvarv for å gi den mer preg av å være ei husmannsstuggu.

Dette førte ikke bare til at loftet vart svært lågt, huset mista også noe av proposjonene, og arkitekturen virka mindre harmonisk enn før.

Jorda som hørte til plassen er i dag blitt innmark og lagt inn under hovedbruket.

Ordforklaring:

Kvarv: omfar, et lag av tømmerstokker i hus.

Dette fjøset kommer fra husmannsplassen Detli på Lønset og er bygd av lafta tømmer i to høgder. Kloppa går direkte inn på fjøskjellen. Bygninga var i dårlig stand da museet overtok den. Alt tømmer som var brukbart, vart utsortert, og råtna stokker erstatta med friskt materiale. Fjøset vart oppskårrå på museet i 1968. Uthuset er no satt i full stand og har ei god og trivelig innredning.

Fjøset har mange trekk som er typisk for uthusbygninger på husmannsplassene. Alle dimensjoner er så mye mindre sammenligna med fjøsa på hovedbruka. Hele fjøsbygninga er låg. Dermed blir både husdyrrom og høyrom låge. Et typisk trekk er også at det er lite med glas, noe som gav heller mørke fjøsrom.

Husmennene åtte som regel husa på plassen. De måtte derfor koste bygningene sjøl og måtte av økonomiske grunner redusere både golvflate og romvolum til et minimum. Tørsetfjøset er etter forholda et bra fjøs. Fjøsa kunne være mer kummerlige på andre husmannsplasser.

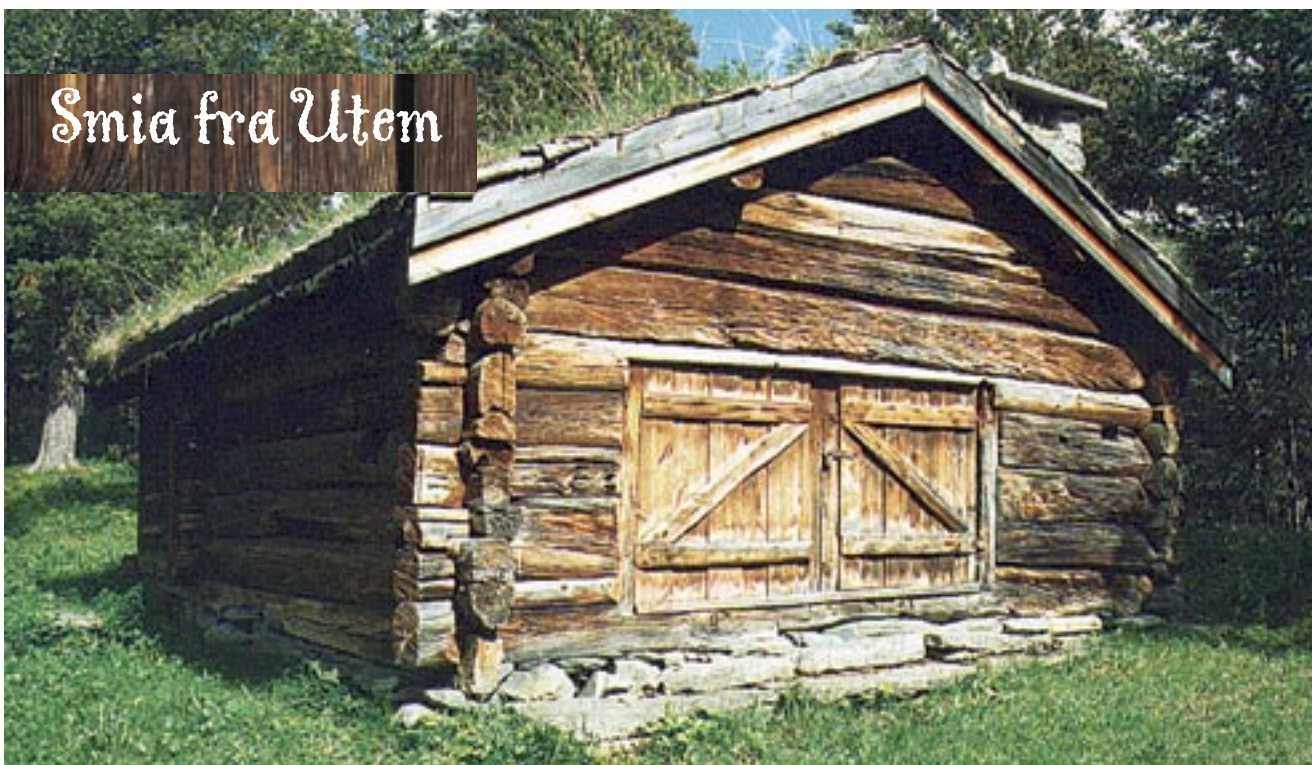
Unndalsburet

Dette er et mindre bur, lafta i én etasje og et rom. Buret er et av husa på husmannsplassen og føyer seg inn som en naturlig del av denne. Opprinnelig stod dette buret i Hoelsbakkene borti Båggåstronda, der det også vart

bruka som kornmagasin. Senere vart buret flytta innpå Storvollsetra i Unndalen da de bygde ut setrene der inne. Buret er en gave fra Marit E. Mjøen, Oppistuen.

Smia fra Utem

Denne smia bygde Emret Utem. Årstallet 1846 står skrevet over inngangsdøra. Den har stått på garden Utem på Lønset hele tida. Stor parten av smia er lafta av grovt tømmer. Bakafor sjølve smoa står et tilbygg,

kolrommet, til oppbevaring av kol. Skilleveggen er av lafta tømmer. Veggene i forlengelsen av sjølve smia er bygd av kraftige planker. Bakveggen er en sleppvegg. Hver av hjørnestolpene har ei utsparra grop, og vart

kalla grøpstokk. Stokkene vart så sleppt ned i disse gropene, derav sleppvegg. I smia fantes forskjellig verktøy som smeden trengte: smedtenger, smedhamrer, skruestikke, smisted eller ambolt, avlen og smibelgen. Trekolet vart lagt opp i avlen og tent på. Jernet vart så lagt inn i kolhaugen. Ved hjelp av smibelgen blåste smeden ekstra luft inn i avlen. Da freste ilden opp, og jernet vart fortere oppheta og glødende. Så kunne smeden smi, hamre og utforme jernet til de tinga han

skulle lage. Å smi mens jernet var varmt var viktig. Emret Utem var en flink smed. Enno finnes et par lauvjønn som han har laga og redskap for årelating. Tinga han har laga, viser signaturen E.H.U. Før i tida brente de kolet sjøl. Også under krigen vart det nødvendig å drive kolbrenning.

Skarsem Sentral

Opdals Telefonselskap vart stifta i 1894. Selskapet hadde som siktemål å knytte det private nettet til riksnettet. Det går fram av § 4 i lovene: "Selskabets Formaal er at oprette Telefonforbindelse inden Opdals Herred og videre Fortsættelse til andre Herreder og Byer." I skriv fra fogden 17. august 1896 med melding om at to telefonlinjer skulle bygges fra Trondhjem til Oppdal, der den ene skulle være for lokal trafikk, ville telegrafstyret legge telefonstasjonen til Aune. Men både Telefonselskabet og kommunestyret stilte krav om at lina for rikstelefonen og sentralen måtte legges til Skarsem, "Bygdens Midte", og knyttes til hovedsentralen for den lokale telefonen.

I den første tida var sentralen hos handelsmann S.H. Vognild. Offisielt navn var først Opdal Telefonsentral, eid av Opdal Telefonselskab. Senere, etter at de flytta sentralen til Skarsem, vart namnet Skarsem Sentral. Telefonselskabet prøvde å holde utgiftene nede både

til hus og bemanning. Ingebrigt H. Skarsem tok på seg å holde lokale, lys og brensel for hovedstasjonen, som vart lagt til Utistu på Skarsem, for 130 kroner året. I 1914 hadde Opdals Telefonselskab 140 abonnenter, blant andre Dovrebanens 4. avdeling og A/S Aura, som betalte 700 kroner i årlig tilskudd til drifta av sentralen på Skarsem.

Under første verdenskrigen var hovedsentralen fortsatt i Utistu Skarsem. Men muligheten for å skaffe eget hus var blitt drøfta av telefonselskapet, og i 1918 vedtok de å undersøke om det fantes et "passende hus til nogenlunde rimelig pris". De fant et høvelig hus på Lønset, på garden Negard Vindal, gnr. 164, bnr. 1. Stortingsmann Mikkel Rasmussen Vindal (1833-1914) solgte garden i 1904. Men ei stuggu vart fraskilt og holdt utenom salget. Dette huset fikk de kjøpe av Helene Vindal, kona til Mikkel R. Vindal, for 500 kroner. Johan Størvold tok på seg å bygge opp att huset på ei tomt som selskapet bygsla av Opdal Gamlehjem på

Torshaug, også i Skarsesgrenda. Den 19. desember 1920 vart Skarsem Sentral flytta inn i eget hus. Styret kunne for første gang holde møte i sjøleigd lokale. Her var og husvære for bestyreren.

Den første sentralborddama, eller "telefonistinne" som det hette den gangen, var Gjertrud Svendsen. Deretter stod Martha Bjerke og Martha Bøasæter for Skarsesentralen. I 1907 tok Marit H. Mjøen over, og ho hadde denne stillinga fram til 1938, i 31 år. Da ho vart tilsatt, hadde ho ei lønn på 300 kroner i året. Åpningstidene var fra klokka 8 til 12 på formiddagen og 15 til 21 om ettermiddagen. Telefonen kunne også brukas utenom åpningstidene, mot ekstra betaling.

I 1934 måtte telefonselskapet fornye konsesjonen, og vart da møtt med flere strenge krav om forbedring av anlegget. Et større sentralbord vart innkjøpt og montert. Tvillingsøstrene Else og Martha Skarsem begynte å hjelpe til på sentralen hos Marit Mjøen, eller "Marit Sentrala" som ho til vanlig vart kalla, i 1915, fra de var 17 år. No fikk de fast ansettelse og var der hele sitt yrkesaktive liv. De gav mye hjelp til folk, utenom de vanlige telefontjenestene. Martha var gift med Martin Engelsjord, som og betjente sentralbordet mye. De bodde fast på sentralen. Trygve Skarsem var en dyktig medhjelper, og Kari Aalbu var sentralborddame i ett år. Da Else og Martha slutta, tok Erling Sponås over som bestyrer. Han fungerte til sentralen opphørte. Den siste sentralborddama var Kirsten Myrset. Ho tok til i 1960 og tjenestegjorde i 12 år, helt til sentralen vart nedlagt. For å bli sentralborddame krevdes ingen forkunnskaper. Men hun måtte ha pen stemme, være høflig, elskverdig, og hun burde ikke være disponert for yrkesmyalgi, da arbeidet medførte stor påkjenning på handleddene og hendene.

Fra 1946 hadde Telegrafverket overtatt alt ansvar for telefonen i Oppdal, men A/S Opdals Telefonselskap var enno ikke formelt oppløst. Først 3. desember 1949 gikk oppløsningsframlegget igjennom, med 14 mot 4 stemmer. Avviklingsnemnda fikk et storarbeid med oppgjør av status og registrering av aksjer. Nemnda hadde sitt siste møte 12. mai 1953. Med dette var Opdals Telefonselskab offisielt avvikla. Men Skarsem Sentral var i drift som telefonsentral i nesten 20 år til, helt fram til juni 1972. Automattelefonen overtok, og sentralen vart da nedlagt. Bygninga vart etter ei tid overlatt til Oppdal Aldersheim for at pensjonærene skulle bruke den til ymse aktiviteter.

I 1994, hundre år etter at telefonen kom til Oppdal, sendte Eystein Wolden, Televerket Oppdal, skriv til styret for aldersheimen der han la fram tanker om at gamle Skarsem Sentral for framtida egna seg best på Oppdal Bygdemuseum. Han framheva som et viktig poeng at hundre år var gått siden Telefonselskapet vart oppretta, og det var dermed av stor verdi å ta vare på

bygninga. I løpet av to år var alle formaliteter klare og forberedelsene unnagjort. Den store flyttedagen var 15. oktober 1996. Byggmester Solberg stilte med kran, løfta først av toppetasjen og heisa deretter underetasjen opp på transportplanet. Oppdal Maskinkompani foretok transporten ned til museet i to vendinger, eskortert av politi. Bygninga var så brei at de måtte benytte deler av motgående kjørefelt. Den kraftige krana løfta underetasjen opp på fundamentet og plasserte deretter mønedelen vel oppå første høgda med nøyaktig presisjon.

I samband med flyttinga vart mye dugnadarbeid utført. Oppdal Gammeltekniske Forening gjorde i denne sammenheng en stor innsats.

Bygninga står no på tomta der Lønsetburet stod før. Innvendig er innredd telemuseum med telefoner og sentralbord av eldre modeller, utstyr fra anleggstida, uniformer, og ikke minst, klokker. Telefondamene måtte vite tida helt nøyaktig. Tidspunkt skulle føres opp både for rikstelefon og telegram. Før ur vart allemannseie, var det vel også mange som ringte og spurte hva rett klokke var. Sentralbordet fra 1934 havna i Trondhjem og kom på avveier. No har museet fått lovnad om et bord av samme type fra Oslo. Dette vil bli montert opp.

Forgangen på sentralen er tiltenkt innredd og utstyrt som kontor. Her kan brosjyrer og annet materiell oppbevares, og det vil være oppholdsrom for guidene, som får godt oversyn når folk kommer på museumsbesøk.

Ørstadseterlåven fra 1594

Ørstadseterlåven er den eldste bygninga på Oppdal Bygdemuseum. Alderen er fastslått ved hjelp av dendrokronologisk datering. Våren 1999 foretok Terje Thun fra NTNU prøvetaking på noen av bygningene på Oppdal Bygdemuseum. Han tok prøver av 10 stokker i låven. Prøvene vart bora fra vestveggen. Alle stokkene er av furu og hadde bark. Det er viktig å ta prøver av stokker med bark, for da vet en at siste årring blir med. Den siste årringen er fra 1593. Tømmeret er da hogd vinteren 1593/94. Ut fra denne dateringa er Ørstadseterlåven opprinnelig bygd i 1594. Den må være en av de eldste bygninger i sitt slag i Oppdal i dag. Den har hatt tradisjonell rominndeling; trøskarlåven i midten med stålet på ene sida og halmstålet på den andre. Låven står på stolper for å hindre at musa skulle ta seg inn og gå løs på kornet.

Låven er sannsynlig fra garden Ørstad. Sida vart den flytta til Ørstadseter, som i dag tilhører Hoelseter. Låven har her på museet fått et tilbygg der hestevandringa fra Grøtte står oppmontert. Underlaget i tilbygget er fra fjøset på skysstasjonen Stuggu og panelet fra Bortistuen Bjørgen.

Ørstadseterlåven kom til museet i 1972. På tverrveggen vendt mot nord er innhagd 5 glugger som danner et korstegn. Dette korstegnet er antatt å være et signingstegn hogd inn for å signe grøda, et viktig ritual. Kornet var Gudslånet. Gluggene er 10 - 15 cm i firkant og kunne rent praktisk være for lufting.

Kornlåver og trøsking med sluggu

Kornlåven var som regel delt i tre tømmerlengder, og disse vart kalla stålet, trøskarlåven og halmkjelet, eller halmstålet. Når de kjørte inn kornet, la de kornbanda i kornstålet. Banda vart lagt i flere lag. De måtte passe på at rotenden dekte kornet, "akslættan", aksenden, slik at det vart vanskeligere for musa å gjøre skade på kornet. Var stålet stort, måtte flere være med og legge opp banda. Da sendte de dem fra mann til mann, og de vart til slutt stabla opp i høgda. Den som stod øverst, vart kalla kornkråka.

Stålet hadde små glugger som vinden blåste gjennom. Men trøskarlåven måtte være tett. Derfor hadde den tette måfar, og tette dører - ei stor og to halve. Innerveggen hadde en glugge med tett luke. Golvet var av tjukke, oppløyde bord og vart kila tett ved hjelp av to planker som var smalere i ene enden, kilbordet.

Trøskinga vart utført med sluggu. Den bestod av en kortere trestokk, slugguvøl'n, ca 70 cm, og en noe lengre, skaftet. Disse var bundet sammen med tre lærreimer. Kornbanda vart lagt i en ring med rotenden ut mot veggene i trøskarlåven. Det var én, helst to menn som trøska. Slugguvøl'n roterte med slaget mot aksa. Med øving vart de ganske treffsikre, noe som var nødvendig for å slå i takt. Når banda var overtrøska, vart de snudd, rista og fikk en ny omgang. Så løste de bendlene, og tredje omgang begynte med at førstemann slo et sidelengs slag med sluggun som ruska opp i bandet.

Nestemann slo et vanlig trøskeslag. Deretter rista de opp halmen med låvriva og sendte den gjennom luka ut i halmkjelet. Trøskinga tok mye tid, og de trøska helst tidlig om morgenen før utarbeidet begynte.

Senere kom pigmaskina i bruk, en stor håndsveivet trommel med pigger. Den erstatta sluggu. På større bruk benytta de hestevandring som drivkraft. Neste ledd i utviklinga var trøskeverket. En type var laga i Sverige, Thermenius Svea Patent. Her til lands laga de

trøskeverk på fabrikk til Edv. Bjørnerud i Moelven. Oppdal var før ei god kornbygd. Kornet var av god kvalitet, hadde høg hektolitervekt og tørrstoffprosent. I Sør-Trøndelag var Oppdal nummer to, etter Strinda, når det galdt kornleveranser til Statens Kornforretning. Da skurtrøskene kom på markedet tett etter andre verdenskrig, tok korndyrkinga slutt i Oppdal. No blir bare noe korn dyrka til dyrefôr.

Gnr. 106, bnr.1

Vikalåven er ei veldig stor og prektig uthusbygning i to høgder, 18,6 meter lang og 7,1 brei, med ei golvflate på 132,34 kvadratmeter. Låven vart bygd opp i tida 1850-1880 av tømmer fra minst to eldre hus (gjennbruk) samt noe nytt. Store mengder bygningstømmer gikk med, hele 2500 løpemeter. Det var gode tider for jordbruket i Oppdal på denne tida og god råd for byggevirsomhet. Tore Sneve satte den opp att på museet i 1997.

Her følger ei utgreiing om de enkelte rom i låven og arbeidsgangen med trøskeverk.

Vedskjula

Opprinnelig var dette rommet nytta til hestevandringa. Her var det store hjulet for trøskemaskina montert oppunder taket. En diger trestokk bar oppe dette hjulet. For å drive det hele vart en hest tatt i bruk. Hesten gikk rundt i ring nede på jordgolvet. De dunka en gang i golvet oppe fra andre høgda når hesten skulle gå.

Når hesten skulle stoppe, dunka de to ganger.

Hesten hadde lært hva han skulle gjøre når han hørte dunka. Om somrene vart sleder, sluffer, skjeker og kvisthoggeren lagra her. Vedskjula var oppbevaringsrom for ved. Vedhogging foregikk nesten hver dag.

På ei av slindene, dragerne, under taket vart ski og staver fra flere generasjoner lagra. Vedstøa stod oppreist på utsida av veggen ved døra inntil vedskjula. De lange bjørkestrangene vart kappa på ei heimlaga kappsag med stort sirkelblad. Som drivkraft vart trøskeverksmotoren nytta. Den gikk i "lånåm i gardom" og hadde timeteller som følgte med og vart ført.

Lo-stålet

Her lødde, stabla, de kornbanda. "Akslætta", aksenden, vendte inn fra alle veggene. Dette for at "oty", mus, ikke skulle komme til og ete opp noe av kornet. Her stod og i tidligere tider overføringsakslingen og hjulet som dreiv trøskemaskina. Dette stålet vart bruka til å "lø koinn", stable kornband, til like etter 1950.

Trøskarlåvin

I gamle dager stod trøskemaskina i dette rommet, og ble drevet av "én hestekraft". Fram til først på 1950-tallet var trøskeverket plassert her. Verket vart drevet av elektrisk motor med langreim. Motoren stod nede på kjørbua. Elektrisk strøm kom til gards i 1934. Før den tid bruka de bensinmotor. Trøskardagen hiva en mann kornband fram på brettet fra lo-stålet. En mann kutta bendlene, en annen "ga" - eller mata - verket. Matinga var kanskje den jobben som hadde størst vyrdnad. Den var ikke for nybegynnere. En annen tok halmen fra framenden av verket til halmstålet. En person, helst en unge, raka agnene gjennom agnholet ut i agnrommet. En, eller to, tok unna kornet, og en passa verket, såg etter at alt fungerte som det skulle. Vanligvis fulgte en mann med verket fast og tok seg av pass og stell mens trøskinga foregikk i ei grend. Noe av halmen vart kjørt gjennom hakkelsmaskina og kutta opp i små biter. Hakkelsmaskina vart montert ved enden av trøskeverket, der halmen kom ut. Hakkels var god mat for hestene. Den vart bløytt i vatn med byggmjøl på, produktet kalles "sørp", sørpe.

I gamle dager når noen på garden døde, vart kista med den døde satt på trøskarlåven og stod der til likferds-

dagen. En gammel dreibenk var plassert på trøskarlåven eller lo-stålet. Den vart bruka når det var ledig plass.

Kastarlåvin

Dette var eneste rommet som var musfritt. Golvet var av pløgde bord, og vegger og tak var tette. Som rommet sier, vart kornet "kasta" her. Tungt korn ble sortert fra lett korn, "klinten fra hveten". Her var og oppmontert ymse kornsold og sorteringsredskap. Bak en halv-vegg var lagra huder og skinn. På en ståltråd på veggen hang brynstronker på rekke og rad. Her var og ljåene lagra. Beistromler, til beising av korn, hadde sin plass på kastarlåven. Like ens såfrø og såkorn. Kastarlåven var avlåst. Dette var ingen tumleplass for unger.

Halmstålet

Dette stålet var det største rommet. Det var ikke avgrensa med golv mellom første og andre høgda. Berre en halv-vegg markerte et langt, smalt rom, agnstålet. Ei dør ut fra halmstålet førte inn til fjøset gjennom ei skjule.

Gnr. 300 bnr. 1. Fjøset er oppført i år 1800 av lafta tømmer og var bygd i den stil, fasong og høgde som var vanlig i denne tida. Det stod på garden Hallset. Opphavlig bestod hele uthusbygninga av tre lengder, med rom for storfe, saufjøs og stall. Bygninga stod i retning sør-nord. Lengda mot sør var sjølve fjøskassa, bygd av solid tømmer. I denne var innredd 7 båsrom og en bingje. De nyfødte kalvene fikk plass oppi denne bingjen. På 1800-tallet og kanskje også først på 1900-tallet, la

de et jordlag oppi båsene. Før kyrne vart satt inn på bås om høsten, "innstø", brukte de å legge fersk, grønn grastorv ned i båsene. Graset vendte opp, og på dette underlaget stod/låg kyrne gjennom vinterhalvåret. Senere vart torva utbytta med tre, og i 1928 var flåkkå innlagt i Hallsetfjøset. Fjøs bygd før 1800-tallet hadde ikke møkk-kjellere. Da vart møkka kasta ut gjennom små åpninger i veggen, kalla møkkglugger. Trolig fortsatte de også med møkkglugger på fjøs bygd utover 1800-tallet. På Hallsetfjøset var det opprinnelig slike

glugger. Senere grov de ut møkk-kjeller under fjøset, og i 1928 satte de inn glasruter i gluggene.

Midt etter fjøsgolvet var nedfelt ei renne, lågere enn resten av fjøsgolvet, kalla møkkrenna. Kyrne stod med bakenden vendt mot møkkrenna. Møkka vart krafsa etter renna og dytta gjennom luker ned i kjelleren. På grunn av at møkk-kjelleren var låg, fyltes etter hvert møkkdynga opp under lukene. Da tok budea en "rank" og "ranka møkka unda lukene". I midtdelen av bygninga var rom for sauene og ungdyra. Her var også et rom for oppbevaring av forskjellig utstyr, så som bøtter og mjølkiste. Dette rommet vart kalla fjøs-skjula. Stokklengda i nordenden var stallen. Denne delen vart revet, solgt utenbygds og satt opp att som bolighus, og kom dermed ikke med på museet.

Fra 1850-60 åra begynte de å bygge kjørebru inne i låvebygninga på større gardar i Oppdal. Dette var et stort framsteg som gjorde det mye lettere å få unna høyet på låven. Brua var bygd i god høgde over golvet.

Fordi at Hallsetfjøset er eldre, går kjørkloppa fra bakken og direkte inn på kjellsgolvet. Kjellsdøra er nokså låg. Først fylte de opp med høy inne på fjøskjellen, deretter trappa de høy inn på stallskjellen og sist vart midtdelen fullpakka. Et år med god høyavling førte til mye høytrækking inne på kjellene. Hallsetfjøset var i bruk helt til i 1956 da nyfjøset på garden vart tatt i bruk. Fjøset stod gjenreist på museet i 1959.

Ordforklaring:

kjell: høgda i uthusbygning

kjellsgolv: golvet som høyet vart lagt på

kjellsklopp, låveklopp: kjøregang fra bakken og opp på kjellsgolvet

kjørebru: kjøregang inne på låven i god høgde over kjellsgolvet

flåkkå: treplanker innlagt i kubåser

rank: staur, å ranke møkka: dytte møkka vekk fra lukene

fjøsskjule: gang, rom ved inngangsdøra i fjøset

innstø: den tida kyrne sto inne på båsen

Hestevandringa på Grøtte

Denne mesterlige innretninga var å finne i en låve på garden Grøtte. Låven er no nedrevet, og da vart hestevandringa flytta over på museet og plassert i et tilbygg til Ørstadseterlåven. Tor E. Grøtte, 1802-1883, fikk om lag midt på 1800-tallet Erik Skarsem til å lage ei anordning som kunne lette trøskinga. Skarsem var veldig hendt og hadde gode skaperevner. Med stor teknisk innsikt konstruerte han et tannhjulsystem med kraftoverføring til ei piggmaskin. Dette bestod av et stort trehjul som roterte i vannrett stilling. Inn i dette grep taggene på et lite hjul som roterte loddrett med akslinga til piggmaskina. Hestene gikk på golvet under sjølve låven og drog storhjulet, rundt og rundt. Hestevandringa fungerte godt. Kornet vart først mata

inn i piggmaskina mens denne gikk rundt. Da vart aksa slått av stengelen. Etterpå vart kornet hatt inn i ei kastemaskin, der agner og korn vart skilt åt. Handverkerne fikk heller dårlig betaling for arbeidet de utførte på denne tida. Men Tor Grøtte hadde et meget godt utkomme etter datidens forhold. Derfor er det grunn til å tro at Skarsem denne gangen fikk god betaling for arbeidet med hestevandringa. Han brukte solid bjørk som materiale til å lage hjula av. Med de mange enkelt-deler, nøye tilmåta og sammensatt, måtte hele arbeidet ta ganske lang tid. Resultatet av dette er et eksempel på at folk på 1800-tallet ved hjelp av dyktighet og enkle midler kunne gjøre betydelige framskritt.

Bårdsgardsmia, Ytre Vasli, Storlidalen

Smia er kommet fra Bårdsgarden uti Storlidalen. Arnt Vasli gav smia til museet i 1960. Årstallet 1761 er innhogge.

Mannen som i si tid rydda Bårdsgarden, hette Bård Hansen og var fra Sverige. Bårdsgarden har fått navn etter han. Det blir fortalt at han rømte fra et jernverk i Jämtland og slo seg ned i Storlidalen på 1640-tallet. Han var smed og kunnig i å vinne ut jern. Jarnholdige myrer fant han ute ved Vassenden. I følge tradisjonen smidde han første smi-stéet, ambolten, han åtte på en flat stein ute på tunet. Jarnet hadde han produsert sjøl.

Bård skulle være en mester i smia, og han har mellom anna smidd lås til kirka på Lønset. Låset har årstallet 1650 og vart betalt med fem daler. Sagnet forteller at Bård smed hadde forarga mannen på en av Vindalsgardene med å dikte ei vise om han. Slikt gjorde nok ikke en svensk smed upåakta, og han måtte møte i retten. Der vart han ilagt ei bot på fem daler. Penger hadde ikke Bård, men han hadde med seg et vakkert lås. Lensherren kjøpte låset for fem daler. Dermed betalte Bård bota, snudde seg på hælen og kvad: "Nu har jag botat dalaren fem, så sjung jag visan hur jag kjem." Regnskapene for kirka på Vang viser at Bård smed sammen med Erik smed også har smidd lås til "den stoere Kirkedør och Korsdøren" i kirka på Vang i 1654. De fikk fire daler for dette arbeidet. Bård var den første i en lang og sterk tradisjon innen smedyrket i Storlidalen. Vi nemner de mest kjente:

Johannes Ellingsen Storli, 1823-83. I beretninga fra amt-mannen for åra 1856-60 er han omtala som en flink redskapssmed som har forbedra og utvikla "den saakalte Engelske Ploug" for bruk under våre forhold. Han var byggmester for nykirka på Lønset i 1860-åra og skal visstnok ha smidd spiret på tårnet.

Halvor O. Storli, 1847-1935, var også en dyktig plogsmed som gjorde Oppdals-plogen kjent. Plogsmeder fra de store plogsmiene på Jæren fikk ta modell av veltefjølene hans. Veltefjøla på Kyllingstad-plogen har store likhetstrekk med fjøla på plogen til Halvor.

Einar Storli, 1906-67, den siste av Storli-smedene, var både smed- og børsemaker - med stor interesse for våpen. Han arbeidet mye med å få i stand våpensamlinga på Oppdal Bygdemuseum. Han flytta til Oppdal sentrum og bygde opp Storlismia, et mekanisk verksted som er i drift enno.

Høyløa fra Vindalsløyken

Denne høyløa stod ute i Storlidalen på setervangen som tilhørte setra til Vindalsløyken på Lønset. Høyløa er opphogd ute i "morkinn" med redskap som de tok med seg dit uti, og er svært enkelt opplåfta. Novene er øksa sammen. Stokkene er lagt oppå hverandre som rundtømmer, uten tilhogde måfar. Det tok kortere tid å sette opp løa når de bruka denne arbeidsmåten. Sjøl om veggene da vart utette, tilfredsstilte den likevel bruken som høyløe.

Etter at onna var gjort heime på garden, dro de ut i dalen og slo graset på setervangen og kanskje også utmarksslåtter. Høyløa har ikke dører. På den ene tverrveggen har den to glugger, en noe større og en mindre, og en glugg i andre tverrveggen. Gjennom disse vart høyet lempa inn til om lag halvparten av løa var fylt. Resten vart så putta inn gjennom gluggen i den andre tverrveggen.

Om vinteren kjørte de heim høyet. Høymengda vart rekna i antall vinterlass. Seterhøyet var næringsrikt og gav et betydelig førtilskudd attåt avlinga på garden.

Høyløa er en gave fra eieren av Vindalsløyken, Ivar Vindal, og kom til museet i 1969.

Ordforklaringer:

i morkinn: i utmarka

måfar: fordykning uthogd langsetter stokken for å isolere med mose.

Slåttbua

Den 19.05.1961 skrev Martin Engelsjord et brev til Oppdal Bygdemuseum med melding om at han ville forære bua si, "Trollbu", til museumslaget uten vederlag. Den måtte forbli museets eiendom for alltid og skulle ikke senere flyttes fra Fjellkåsa. Giveren ville også være med og peke ut tomte. Bua er bygd av usedvanlig grovt tømmer. Rotenden på den nederste stokken til venstre for døra måler hele 60 cm i tverrmål.

Størrelsen på bua er 3.20 x 2.90 meter (utvendig). Bua er trolig fra 1840-50 åra og vart om somrene bruka som slåttbu i Gregosen utpå Nerskogen. Årstallet 1880 er skåret inn i en av stukkene. Den første bureiseren på Nerskogen, Halvard Engelsjord, bosatte seg i Gregosen i 1927. Han bodde sammen med familien i ei slåttbu av liknende størrelse, 12-13 kvadratmeter, fram til midten av 1930-åra. Martin og Halvard var brødre.

Hansenbua

Fiskerbua fra Orkelsjøen

Fjølbu bygd i kvadratform med sider 1.9 x 2 meter. Lærer Ole Hanssen åtte denne bua. Det er fortalt at han lot kona ligge utstrakt oppå et papir i sløydssalen på Vollan skole. Så tegna han et omriss av bua med god klaring til personen innenfor. Han satte opp denne fiskerbua av tre inne ved Orkelsjøen i 1908. Denne bua var ei av de første, kanskje den aller første bygd til fritidsformål i Oppdal. Hanssen utførte et pionerarbeid på dette området. Inntil da hadde fjellet i vesentlig

grad bare vært benytta i næringsøyemed, jakt, fangst, fiske og seterbruk. Han ønska også at fjellet måtte benyttes til rekreasjon. Han begynte å få med seg folk på fjellturet. Da han kom tilbake etter ei slik vandring, skriver han mellom anna: "-seks personer besteg Sissihø, intet sted føler man seg mer i pakt med naturen enn i fjellet -."

Den danske forfatteren Jørgen Bukdahl, født 1896, gav ut i alt 30 bøker. Han ville gjerne søke ensomheten for

å få bedre ro til å skrive. Olav Dalgard gav råd om at traktene innmed Orkelsjøen ville egne seg godt. I tidsrommet fra juni til august 1926 holdt Bukdahl til i bua og skrev det som skulle bli boka "Det skjulte Norge". Manuskriptet vart ferdig 11. august, og da boka kom ut, vakte den stor oppmerksomhet. Forfatteren framhever

sterkt det nasjonale og hevder at nasjonale og religiøse verdier var grunnpilarene i norsk litteratur rundt forrige hundreårsskifte. Da Olav Dalgard døde, ønska slektningene at museet måtte få bua. Den vart flytta til Fjellkåsa sommeren 1985.

Tårnhuset stod på prestegarden på Vang og fungerte som utedo. Tårnhuset var sentralt plassert på "parkeplassplassen" i prestegardstunet, bak den eldre borgstuggu, vest for den noværende forpakterboligen, der kirkefolket bandt hestene sine. Ytterveggene er fulle av sår etter pjekser, festepluggar, som holdt hestene på plass til folket kom ut att av kirka.

Tårnhuset er et fremmedelement i den lokale byggeskikken, og er helt uvanlig i Oppdal. Huset er bygd i kvadratform med sider 2,66 m og 8-9 kvarv i høgda. Vegghøgda er 1,75 m, og høgda fra golvet og opp til enden av tårnet i midten er 2,75 m. Tårnet er konstruert i pyramideform, ender i et tårnlignende spir og kan minne om somme gamle huskapell. Lafta tømmerhus med pyramideforma tak og spir, må ha virka både pompøst og fremmed på bygdefolket. De andre husa på prestegarden er laga etter forbilde utenom bygda, etter by- og embetsmannsmiljø. Tårnhuset er laga etter inspirasjon og byggemåte utenlands. Når dette fremmedarta huset vart oppsatt, er ukjent. Da de bygde nytt uthus på prestegarden i 1936, vart tårnhuset revet og låg oppstapla til det vart flytta på museet.

Hustypen som tårnhuset representerer, finnes flere steder i landet og har samme formål. Tårnhus har stått på den gamle kongsgarden Tofte på Dovre, på prestegården i Meldal og på landbrukshøgskolen på Ås. Da NLH skulle bygges i 1850-åra, dette var i unionstida, fikk arkitekter og håndverkere fra Sverige i oppdrag å planlegge og bygge de første bygningene på høgskolen. Da er det også rimelig at tårnhusstilen fikk sitt innpass da utedoet skulle settes opp. I boka "Jeg fant, jeg fant", utgitt av Norsk Skogbruksmuseum og musea i Hedmark kan vi lese følgende om arkitekturen av utedo: "På følkemunne går ofte historier om den første som bygget seg utedo. Det ble nok betraktet som stormannsgalskap, og kanskje med rette. Doen med pyramideformet tak, slik vi finner den på Glomdalsmuseet og ellers rundt i Glomdalen representerer en ny type 'do-arkitektur' som har vært svært vanlig på mindre herregårder og større bondegårder i Midt-Sverige." Som eksempel kan nevnes at på godset Rotneros der Selma Lagerlöf la handlinga i sin roman "Gøsta Berlings saga", finnes et tårnhus med samme byggestil og funksjon som det på museet. Mye tyder på at denne byggestilen stammer fra Sverige, kommet hit til Norge i unionstida.

Dørres-stuggu

Dørres-stuggu er kommet fra Utisto på Dørrem, gnr. 202 bnr. 1. Den er bygd rundt 1800 og vart siden freda. I brev av 25. juni 1956 gav riksantikvaren museums- laget løyve til å flytte den freda bygninga ned på mu- seet og sette den opp antikvarisk fagmessig. Museums- laget kjøpte bygninga av Monrad Hagen for kr. 6000. Til dette kjøpet fikk de kr. 3000 i statsstøtte. De rev bygninga, kjørte og la opp tømmeret i lunne ved gart- neriet tidlig på våren 1957. Ingen hadde høve til å ar- beide vidare før sent ut på høsten. Da mura de grunn- mur, lafta opp att huset på nytt og tekte taket med eternitt. Den opphavlige inngangsdøra mangla. Bård Vasli fikk tak i ei høvelig dør og laga en vakker, utskå- ret portal rundt inngangen. Over døra er plassert ei halvsirkelforma plate med vakre utskjæringer og årstal- let 1810. Ved nyttårstider mangla vinduer, golv i gan- gen, trapp opp på loftet og jord på taket. Alt dette vart ordna i 1958, og da hadde museet fått ei overlag verdi- full bygning.

Dørres-stuggu gir oss et levende inntrykk av bofor- holda til bondefamilien på en noe større gard i Oppdal på 1800-tallet. Mest må vi feste oss ved dagligstuggu, for den var heimens sentrum - på en måte sjølve hei- men. Dagligstuggu skulle tjene mange formål. Den var oppholdsrom for alle på garden, og vart bruka både til matlaging og anna arbeid som gikk for seg innomhus. Her var og som oftest soverom for husbondsfolka. Under måltida samla den alle, fra eierfolka til tjenerne.

Innredninga og møbleringa i dagligstuggu vitner om velstand og gir en sterk følelse av ekte bondekultur.

Ved inngangsdøra låg ei stor steinhelle i golvet. Hella tålte vass-søl og væte, tregolvet ville ha rotna etter hvert. Her stod vass-stampen og koppbenken, og her gikk alt vaskearbeid for seg. I kråa innom døra stod det store matskåpet. I breidd med inngangsdøra var klåvvådøra, og ved sida av den - i kråa tvers over for matskåpet - stod den store lysomnen, peisen. Navnet kunne variere, etter hvor en befant seg i landet: peis, skorstein, mur og i Sverige, spis. Lysomnen gjorde nytte både som varme- og lyskilde. Ei anna lyskilde som og stod her inne og vart mye bruka før i tida, var spikhatten. Den var konstruert som ei slags skål der de brente finspikka, feit furuved med mye kvæ, spik, for å få arbeidslys. Over skåla der spika vart brent, var en røyksamler som førte røyken inn i skorsteinen. Lysomnen er bygd i avstand 38 cm fra veggen. I denne omnskråa stabla de fullt opp med ved før jul for å ha brensel lengst mulig i julehøgtida. I lysomnen foregikk all koking. Om kveldene vinterstid var vanligvis folket samla til arbeid i denne delen av stuggu, der de fikk lys og varme fra lysomn og spikhatt. Attåt rødde de om mangt og mye og fortalte soger og hendinger fra gam- mel tid. Her stod stabben med øksa i, til bruk for ka- rene når de drev med ymse trearbeid.

På langveggen hadde skiva plassen sin, ei praktisk og plass-sparende innretning. Når de brukte skiva som bord, stod ho på golvet. Trengte de plassen til noe anna, vart ho slått opp på veggen. Ved andre lang- veggen stod flatskåpet. Langs tverrveggen stod lang- bordet med veggfaste benker. Attmed høgbordsenden hadde "sjølin", husbonden, plassen sin. Trønder-

tradisjonen for plassering av høgbordsenden var parallelt med inngangen og diagonalt overfor lysomnen. Nordmørstradisjonen var parallelt med eldstedet, lysomnen, og diagonalt overfor inngangen. Høgbordsenden i Dørres-stuggu og ellers i den vestlige del av Oppdal var diagonalt fra inngangen, altså nordmørstradisjonen. Denne tradisjonen kom nok av påvirkning vestafra, og det egentlige skillet mellom disse tradisjonene gikk ved Oppdal kirke. I råa ved høgbordsenden stod et råskåp til oppbevaring av mellom anna verdipapirer og penger. Rikelig med skaplass i Dørres-stuggu, med i alt tre hjørneskåp.

De andre romma hadde ulik funksjon litt avhengig av hvor velstående garden var, og hvor mange folk som bodde der. I klåvvån holdt gjerne kårfolket til. Om de gamle hadde eget husvære, hadde sjølfolket og de minste barna soverom der. Rommet over stuggu vart kalla innloftet, bruka til sengerom eller arbeidsrom, alt etter behov. Ofte fantes både vevstol og høvelbenk på innloftet. Ved sida av innloftet var vetl-loftet, som gjerne vart bruka til soverom for gjester.

Kort historikk om byggemåten

Det eldste kjente bustadhuset fra vår region er Juttulstuggu fra Uv i Rennebu, lafta opp midt på 1200-tallet. Den representerer en hustype som var vanlig i vårt område fram til 1600-tallet, årestuggu med treromsplan. Ellers var nok husa også bygd med ett rom i ei høgd. Årestuggu var lafta, tømra våningshus med åpent eldsted, åre, midt på golvet og en åpning, ljore, i taket til å slippe ut røyken. Hustypen går tilbake til den tida da lafteteknikken kom til Norge, og avløste etter hvert langhuset fra slutten av vikingtida.

I løpet av 1600- og særlig 1700-tallet skjedde store forandringer i byggeskikken i Oppdal. Litt om senn kom murpiper i bruk, et stort framsteg i høve til ljoren. Oppdalingene bygde sine første toetasjes bustadhus som oppstuggu. De plasserte et loft på treromshuset, over gang og klåvvå og røsta det i vinkel på førsteetasjen. Oppstuggu var egentlig bruka som navn på dette loftet, men vart etter hvert bruka som nemning på sjølve hustypen. Fra gangen førte trapp opp på loftet.

De gamle tømmermennene hadde sine oppfatninger om bruk av solvridde tømmerstokker. Høgrevidde kunne brukes, venstrevridde skulle ikke brukes. Om en vandrer rundt på museet og kikker, vil en kunne se enkelte stokker som har solvridning.

Loft over hele huset, en ny byggeskikk

Dørres-stuggu viser noe nytt i byggeskikken i Oppdal, et framsteg og ledd i ei lengre utvikling. Når vart det første bustadhuset med to etasjer over hele bygninga satt opp i Oppdal? Raulåanna frå 1675 vart bygd i to høgder, like ens prestebustaden som Gjert Juel Feldtmann satte opp i 1720-åra, den noværende

forpakterboligen. Ola Setrom forteller i et notat fra rundt 1920 at første stuggubygninga med loft her i Oppdal vart sett opp på Rise, Søstun, av Iva Rise, som tok over garden i 1784. I første halvpart av 1800-tallet hadde det blitt vanlig å lafte stuggubygninga i to etasjer. I mange tilfelle bygde de loftetasje opp på eldre bygninger. Og utover i hundreåret kom en ny skikk til bygda. Bøndene bygde ei ekstra tømmerlengd attåt huset, ei nystuggu med loft over. Dermed hadde vi fått den "klassiske" oppdalsstuggu, slik ho stod på mange gardar mot slutten av 1800-tallet.

Dørres-stuggu representerer ei slik stuggu. På Utisto Dørrem bygde de på den tredje lengda. Da kom inngangen om lag midt på bygninga. Dette tilbygget kom ikke med til museet. - Tilbygget vart kalla nystuggu fordi den som regel var et nybygg til et eldre hus.

Nystuggu hadde forskjellig formål. På enkelte gardar bruka de den som arbeidsrom, eller de satte vekk utstyr som de ikke hadde bruk for i øyeblikket. Men mest vanlig var den ei stasstuggu, vakkert møblert og måla, bruka i festlige anledninger, selskap, i høgtidene og når fremmede kom til gards. Dette var kanskje en skikk som skrev seg fra embetsmannsmiljø.

Bygdekunstnerne fikk i mange høve i oppdrag å male og dekorere nystuggu. En av de mest kjente i Oppdal, Knut Honne, har dekorert Vikastuggu, som no står på Sverresborg.

I litteraturen møter vi også bygdekunstneren. I en av Setrom sine romaner leser vi om maleren som arbeider målbevisst, kjemper hardt med å fullføre sitt verk. Og så, når nystuggu er ferdig, kommer sjølfolket inn, beundrer den. Skjønnheten griper dem.

Skjørstad-stuggu

Skjørstad-gardene er gamle, og de ligger sentralt til i bygda, like ved det gamle bygde- og kultursentret på Vang. Skjørstad-stuggu var våningshus på Skjørstad Øvre fram til 1972. Da vart den flytta til bygdemuseet, som gave fra Marta og Arnt Skjørstad.

Skjørstad-stuggu har i løpet av åra gjennomgått ei bygningsmessig fornying i høve til utviklinga av byggetradisjonen i Oppdal. Opphavlig var den ei oppstuggu fra siste halvdel av 1600-tallet. Den eldste delen, med innstuggu, er såleis i dag over tre hundre år gammel. Lafteteknikken og gamle spor i veggene forteller mye. Hogg og uttak viser spor etter glugger, glas, fra tida den var oppstuggu. Noen spor kan rekkes attende og vise hva det har vært, mens andre spor er vanskelig å finne opphavet til.

Skjørstad-stuggu vart værende oppstuggu fram mot 1800. Da skjedde ei merkbar forandring. De bygde på i høgda, slik at hele huset vart ei to-etasjes bygning. Rundt 1840 kom ei ny forandring. De bygde på ei lengd i to høgder, nystuggu. Fasaden vart symmetrisk, og ei over lag vakker og staselig bygning stod fram.

Skjørstad-stuggu vart modernisert i 1925 og inneholdt da 15 rom med samla golvflateareal på 150 kvadratmeter. Portalen har ei pen innramming, søyler med bred overligger og vindu på hver side. Over portalen er festa et gammelt solur laga av Sjur Jamtsæter. Uret viser vintertid, eller sann soltid. Vinduene har midtpost og småruter og omramming med profilert overligger. Inngangsdøra er dobbel og fører inn i en stor gang.

Derifra dør inn i den romslige innstuggu, dagligstuggu, kombinert kjøkken, oppholdsrom og arbeidsrom.

I dag er ikke Skjørstad-stuggu innredd og møblert slik den var opprinnelig. Men for å skape den rette atmosfæren er gammel møblering henta fra andre steder. Langs tverrveggen i innstuggu står et solid langbord kommet fra Viken. Skiva hadde sin plass, og når den var oppslått, gav den mer plass til arbeid. Kvinnene drev karding, spinning, strikking og renning av vev. Karene forma bruksting med kniven, selepinner av bjørk og rivetinder av hegg. Ingen måtte sitte uforetak-som. Uttrykket "finn deg et emne" passer godt inn i denne sammenhengen.

Lysovnen som nå står i kråa, stod tidligere attmed døra til kammerset (kjøkken i dag). Attmed lysovnen stod komfyren og i kråa stod vedkassa. Dette var ei høvelig plassering, fordi pipa gikk ut gjennom mønet. Egentlig er lysomnen botnen av murpipa. Den har framoverbøyd omnspanne og vanger, eller omnskiner med kappe over. Her gikk røyken opp gjennom pipa og ut. I lysomnen gikk det med mye ved, men som oftest fans rikelig med ved. Når steinmassen i omnen hadde blitt oppvarma, virka den som et varmemagasin og stråla ut att varme, også etter at ilden var slokt. Lysomnen var både lys- og varmekilde. Plasseringa av høgboardsenden følger trøndertradisjonen, parallelt med inngangen og diagonal linje fra lysomnen.

Kammerset innafor gangen var bruka til soverom for kårfolka på garden, skikk og bruk fra gammelt av.

Senere fikk kammerset i denne stuggu en annen funksjon. Der inne foregikk separering av mjølka og kinning av smør. No er rommet bruka til kjøkken.

I vestenden kommer vi inn i nystuggu. Den vart leir-rappa og sjablonmåla rundt 1850. Sjablonmåling var populært i bygda på denne tida. Rundt 1900 vart nystuggu panelt. Veggene fikk en vakker pryding i pilasterstil, søyleforma fjøler festa til veggen med samme avstand mellom hver søyle. Attmed søylene er måla border og mønster som gir stilarten særpreg og vakker virkning. Fargene veksler i gult, gråbrunt og blågrønt.

I golvet er det lagt svært breie fjøler. Bortsett fra et par møbler og kakkelommen, er møblene inne i nystuggu også kommet fra andre steder. Foruten et solid langbord, finner vi et annet bord i en sjelden utforming, stoler og et maleri som viser Ola J. Rise ved sitt arbeidsbord. Nystuggu var sjelden i bruk.

I jula vart gjester bedt dit inn til hyggelige juleselskap, og også ved festlige anledninger ellers vart nystuggu bruka. Kvinneforeningsmøtene vart også holdt der inne, med soknepresten som taler.

Fra nystuggu fører dører inn i to mindre soverom, med ei kort seng i hvert rom.

Loftsetasjen

Parallelt med loftsgangen går dører inn i to rom. Et av disse er no arkivrom for historielaget. Det andre er Sjurloftet, utstyrt til minne om Sjur Jamtsæter (1816-1873). Han var en allsidig og kreativ kunstner. Her kan vi lese opplysninger om han, studere vakre dekorasjoner måla av han, som motiv fra astronomien, Halleys komet i ellipseforma bane rundt i verdensrommet. På sengene han laga, benytta han teknikken illusjonsmaling, dekor som gir inntrykk av profilert listverk. Ei mengd treskjærerverktøy laga av han er utstilt. Veggene er dororert med vakre sjablongmalerier, gammel bordkledning kommet fra Stenboeng. Innloftet er no innreidd i fire avdelinger: Snekkerloftet med mengder av verktøy og en gammel høvelbenk, vidare avdeling for ull, garn og vev med bandvevstol og tradisjonell vevstol, så ei vel utstyrt mjølkavdeling med bildeutstillinga mjølk og mjølkeprodukter og til slutt, skomakerverkstedet.

Nystugguloftet

Tidligere bruka som soverom for gjester, utgjør i dag tekstilrommet, med utstilling av vakre, gamle klær og tekstiler.

Magasinet

I kjelleretasjen er et stort rom, magasinet, som viser et tverrsnitt av museet sine samlinger av mange forskjellige gjenstander, her finnes litt av alt. Her står ei kiste fra 1624, den eldste antikviteten på museet med sikker datering. Kista har en spesiell utført dekor. Den vakre

styrslåen står her og ellers: smørformer, lagkorger, lauper, ølkanner, daller, skeier, jakt og fangstredskaper. Særlig er skeiene sirlig utskåret og funksjonelt utforma. Mange gamle bøker har fått si trygge oppbevaring i magasinet. Doktor Nissens medisinkiste med hull og merker av kuler fra skyting etter bilen hans uunder krigen står også her.

Skjørstad-stuggu bruka som tingstuggu

Ei tid var garden Skjørstad tingstad, og da vart bygninga bruka til tingstuggu. Den mørkeste og tristeste hendinga i samband med tinga som har vært holdt her, skjedde i 1731. Den 14. desember 1731 vart 28-årige Eli Olsdatter Stenboeng stevnet for retten. Ho vart kjent skyldig i å ha født et jentebarn i dølgsmål og deretter tatt livet av sitt nyfødte barn. Sjølv hevda ho at barnet var dødfødt. Denne hendinga er og omtala i litteraturen, og Ola Setrom skriv i ei av bøkene sine: "Det var meir enn folksamt på hausttinget på Skjørstem da saka skulle fram der. Tidleg på dagen, før det var skikkeleg gråljost, tok folk til å koma." Dommen var nådelaus. Eli skulle "avlives ved sverd, hovedet settes på stake, kroppen på retterstedet begravet, hende til velfortjent straff og andre til skrekk og advarsel".

Saka gikk vidare i rettssystemet. Lagtingsdom vart avsagt 29. februar 1732 og saka stemt for høgsterett 6. mars 1733. Høgsterettsdommen vart sendt til futen Ibsen 3. oktober med pålegg om å sette i verk avrettinga, eksekvere dommen. Den vart fullbyrda i Galgtrøa ved Ålma 18. november 1833. Fra dommen vart avsagt og fram til avrettinga satt Eli i arrest i ei stuggu på Hokseng. Hokseng var på den tida lensmannsgard. Avretteren fikk 15 riksdaler. Dette var den siste dødsdom i Oppdal. Etter nye opplysninger fikk ei kvinne fra Ålbu dødsdom for samme forseelse om lag ti år senere.

Ludvigio Berto Torelli

For mange oppdalinger vil navnet Ludvigio Berto Torelli være knytta til Skjørstadstuggu. Han var født i fattige kår på et lite gardsbruk i Parma sør for Posletta i Italia 27. april 1862. Ludvigio vokste opp i en søskenflokk på ni, fem gutter og fire jenter. Han dro ut fra heimen bare 15 år gammel. Som to av sine eldre brødre valgte han lirekassen som levevei. Han leide sitt første instrument av en velstående padrone. Både i ungdomsåra og i den første del av sitt voksne liv gikk vandringa gjennom mange land i Europa, Sveits, Frankrike, Tyskland, Danmark, Sverige og så til Norge. Lirekassa veide hele 30 kg, og med annen bagasje var børa på 40 kg. Opplevingene måtte bli mange og harde, som da han gikk ute ei hel natt på Toten i 30 minusgrader. Seks mil fra Hjerkinntil Brennhauget på én dag vitna om god kondisjon.

Han kom til Oppdal i 1890 som 28-åring, etter 13 år på vandring. En kveld står han på trappa framom Skjørstadstuggu, banker på og ber om overnatting. Per Skjørstad tar vel imot italieneren og gir ham husrom. Han ante nok ikke da at mannen skulle bli værende på garden i 71 år. Husbonden viste gjestfrihet og omsorg, noe også de to neste generasjonene gjorde. I mange år bodde han på Skjørstad bare om vintrene. Om somrene dro han ut på vandring. Han spilte fast på martnaden i Trondheim 44 år i strekk, siste gang i 1937 som 75-åring. Han spilte også fast i Steinkjer og Levanger i mange år. På denne tida gav folk fra én til femti øre til en lirendreier, eller positivhalar, som Ludvigio og de andre utøverne også vart kalla. Kanskje fikk han noe mer penger den tida han hadde med en apekatt oppå lirekassa. Men apekatten tålte ikke klimaet i Norge og vart solgt. En gang hadde han spart opp fem kilo med kobberpenger, som han veksla inn hos Hellaug Fjøsne.

Ludvigio var katolikk og sterkt religiøs og var glad når han hørte gudstjenester og andakter i radioen. Hver jul fikk han besøk fra den katolske menigheta i Trondheim. Besøket vart ei høgtidsstund både for italieneren og folka på garden. Bursdagsfeiringa var også gilde stunder for ham, og mange av naboene kom for å gratulere.

Ludvigio fikk ikke noen ordentlig skolegang og kunne verken lese eller skrive, men kunne godt å telle penger. Han måtte underskrive offentlig dokument med påholden penn. Han snakka en gebrokken oppdalsdialekt. "Over alte, ikke flekk i hele Norge uten jeg har fartet," fortalte han i et intervju da han var 90 år. Etter hvert forsto han nok lite av det utsendingene fra Trondheim sa til ham på sin akademiske italiensk. Under krigen fikk han utstedt norsk pass av lensmannen. Dermed fikk han motta rasjoneringskort som alle andre borgere.

I 1919 ba han om husrom på Skjørstad så lenge han kom til å leve. Han deltok i forefallende arbeid på garden, så som raking i onnene. Han var flink i hagearbeid

og dyrka 50 liter jordbær hver sommer, noe blant andre sogneprest Ole E. Flovik fikk nytte godt av. Dessuten var han en dyktig skomaker. Ludvigio var kort av vekst, 160 cm høy, hadde kraftig overkropp og var ualminnelig tettvokst, hadde langt mørkt hår. En gang strikka bondekona et par vottes av de svarte, lange lokkene hans. Hver lørdag ville han bli barbert. Lirekassa var sjølsagt hans kjæreste eiendel, bygd i 1873 av det anerkjente tyske firmaet Frati & co, som var drevet av to italienske innvandrere. Etter mange år som lirendreier i Frankrike på 1800-tallet, var "Marseillaisen" alltid med i positivet til Ludvigio. Blant de ni melodiene på den ene rullen som fortsatt er intakt er "Napoleon med sin hær" og Prøysens "Du og jeg og dompappen". På midten av 1940-tallet vart han rammet av grønn stær, og de siste femten år av sitt liv var han blind. Da holdt han for det meste til på innloftet i Skjørstadstuggu. Der serverte gardsfolket ham mat på et brett fire ganger om dagen. Tre-fire ganger i måneden vart lirekassa tatt fram. Da lå italieneren med foldede hender og lytta til sine kjære melodier, mens tårene rant.

Ludvigio var en snill mann og klaga aldri. Han snakka aldri om familien sin eller Italia, og hadde heller ikke råd til å besøke hjemlandet.

Den 22. april 1961, ei knapp uke før han skulle feire sin 99-årsdag, døde Ludvigio. Begravelsen var den første katolske i bygda på flere hundre år og ei mektig oppleving for de femti frammøtte, naboer og venner. Kista stod inne i det store gardskjøkkenet. Pateren fra Trondheim utførte de katolske begravelseritualene og ringte med bjelle. Krans vart lagt ned på vegne av alle på Skjørstad. Navnet på gravstøtta på kirkegarden i Oppdal har fått en mer norsk skrivemåte, Ludvik Bertorelli. Han var den siste italienske lirekassemannen som døde i Norge.

Ordforklaringer:

Padrone: italiensk for herre, mester

Lirekasse: Et instrument av orgeltype. Et håndtak fører luft til pipene og beveger en roterende valse med stifter eller gjennomhullet skive som åpner pipene i de enkelte ventiler. Valsen vart ført rundt ved å dreie veiva.

Lirendreier: En som spilte på lirekasse.

Hokseng-stuggu

Hoksengstuggu er kommet fra garden Hokseng, gnr. 230, bnr. 3. Det ble foretatt dendrokronologisk datering av Hokseng-stuggu i 1999. Prøvene fra første etasje vart tatt fra åtte stokker i inngangspartiet og viser at stokkene er hogd vinteren 1798/1799. Ei av prøvene hadde barkkant, og var fra omfar 8 på sørveggen. I andre etasje vart det bora prøver fra ni stokker. De fleste hadde bark, og er felt vinteren 1800/1801. Disse resultatene viser at første etasje kan tidligst ha vært bygd i 1799, og andre etasje tidligst i 1801. Alternativt kan tømmeret fra første etasje ha vært lagra i to år og hele bygget reist samtidig, i 1801-1802. I senere tid fikk stuggu tilbygd to tømmerlengder, men denne delen er no borte. Hokseng-stuggu stod på garden til 1983, da den vart revet. Tomt vart gravd på museet våren 1984 og bygninga lafta opp att sommeren og høsten samme år.

Hokseng-stuggu, slik den står på museet, er en god representant for de første toetasjes våningshusa i Oppdal først på 1800-tallet. Romordninga er typisk: To-delt inngangsdør som førte inn i en stor gang med klåvvå, kleve, attafor og ei stor dagligstuggu i husets fulle bredde med loft i andre etasje.

Bygninga er oppført av grov, godt utvokst malmfuru, og stokkene er beine og fine. Velegna bygningstømmer og pent utført lafting har gitt usedvanlig solide og vakkre tømmervegger og gir preg av godt handverk. Veggene var donekka i alle tre romma. Storstuggu vart bruka til kjøkken, oppholdsrom og arbeidsrom til all-

slags aktiviteter, og stundom også til soverom. To store steinhyller er lagt i golvet framom inngangsdøra. Til venstre for døra stod et stort, veggfast matskåp. Annet typisk inventar var en sengebenk, ei skive og en stor lysomn. Takåsene som går på tvers av rommet er lagt oppå to kraftige dynå, dragere, 23 x 20 cm i firkant. Første etasje er svært høg, 3,06 meter fra golv til tak. Som eneste rom i første etasje vart klåvvån panelt i 1946, og samtidig vart det satt inn et større tre-faga vindu. Med fylkeskonservatoren si godkjenning vart vindusåpninga omattgjort til opphavligng størrelse.

Andre etasje har fem rom. Fra gangen fører trapp opp i svala. Innafor svala var gjesterommet, også kalla vetloftet. Fra svala var inngang til soverommet for drenene, og innafor var soverommet til tenestejentene. Det neste rommet var uten skillevegg, og vart i nyere tid bruka som klesloft - i tidligere perioder som gjesterom og soverom for familien.

Takåsene er måla vekselvis blå-rødt, i bondefarger. Troet, eller takfjølene, er rosemåla med blått som hovedfarge. Golvborda på dette loftet er skåret etter stokken, breie i rotenden og smalere mot toppenden. Noen av fjølene er 40 cm breie i rotenden. I veggen til soverommet for tenestejentene er et innebygd skåp. Tverrveggen, som før var skillevegg mellom den eldste og yngste bygninga, har no fått ei solid bordkledning.

Hokseng var en av de største gardene i bygda og var ei tid lensmannsgard. Sven Pedersen Hokseng, 1658-1756,

var fra borti Lien. Han vart gift med Marit Hokseng, og de fikk overta garden etter hennes onkel. Han var en svært velstående mann og åtte begge Hokseng-gardene, Ytre Kvalsjord og tre gardar på Grøtte. Han var lensmann i Oppdal fra 1719 til 1738. Foruten at han var med i rettssaka mot Eli Stenboeng, fikk han i oppdrag å holde henne i forvaring inntil dødsdommen var eksekvert, fullbyrda.

Her på museet gir Hokseng-stuggu plass for skisamling og utstyr fra sykehjem og fødestuggu i første etasje og skolemuseum i andre. Skolemuseet vart ordna til av ei gruppe studenter i arbeidslivskunnskap i 1987/88. Den no 200 år gamle Hokseng-stuggu har tilført museet ei overlag gild og verdifull bygning som passer godt inn i lag med de andre museumsbygningene.

Ordforklaring:

dy'n, flertall *dynå*: firkanta drager som golvåsene kvilte på

lafting: opphogging og sammenføring av tømmerstokker til vegger

klåvvå: klove, kleve, kammers, rom innafor gangen

donekke, *donekking*: ei blanding av trelim, vatn og sand. Hensikten var å gjøre måfar og hjørner tette.

Limet vart koka ut av bein. Særlig inneholder kalvebein mye limstoff

eksekvere: fullbyrde

dendrokronolog: metode til å bestemme alderen av gamle bygninger ved hjelp av årringanalyse

Steffen O. Håker (Domaas) (1846-1926) kom til Oppdal da foreldra hans kjøpte Utigard på Håker. Sammen med andre satte han opp ei bu på Sæterfjellet på nordsida av Kvennbekkhøa. Den var ei lita tømmerhytte på ca. 2,60 x 2,40 meter innvendig mål, oppsatt til bruk under reinsjakta.

De eldste innskjeriingene er *J.M 1896* og *O. O. S 1898*, - den siste er nok gjort av Ola Sæter fra Utigard. Jaktbua hadde altså flere brukere, men Steffen O. Håker, Domaas, var den som fikk namnet sitt knytta til bua. Riktig nok, for over døra står innskåret Steffens=Bu. Steffen vart gift med Elsebe på Nedre Skjørstad, og skrev seg da for Domaas. Bua vart tatt ned og flytta på

museet. Dersom en kan finne ting fra tomta oppå fjellet, vil disse bli satt inn for å gjenskape noe av det gamle interiøret. Eiendeler etter Steffen vil og bli oppbevart i bua, sovepose og en stav. Han rissa inn enkle rebuser på staven. Løsninga var navn på fjell i Oppdal. Ei hette betydde Hetta, Snøhetta. To votter skulle symbolisere Våttåhaugen, sjøl om navnet har ei anna betydning. Steffen Domaas var også med på å stifte Opdals Grubekompani i 1898.

Seterbua

Seterbua er en gave til Oppdal Bygdemuseum fra Ola H. Ørstad, Grøtte. Bua tilhørte garden Grøtte, gnr. 257, bnr. 1, og stod ute på Grøtsetra. Gavebrevet fra Ørstad er datert 5. november 1976. Han bad om at bua måtte rives og flyttes sommeren 1977. Kostnadsoverslag og søknad om økonomisk stønad vart utarbeidd av museumslaget ved Eyvind Setrom samme år – kostnad 20.000 kroner. Fire år etterpå, 31. mai 1981, kom

museumslaget med endelig framlegg til finansiering av seterbua - total kostnad kr. 42000.

Seterbua er midlertidig oppsatt på museet. Etter at museet fikk utvida sitt areal østover, vil setervang bli rydda i dette området. Der vil seterbua fra Grøtsetra få sin naturlige plass.

Muntlige kilder:

Tore Sneve, Eystein Wolden, Kirsten Myrseth, Tore Viken, Ola P. Hoel, Sturla Sæther; Ola J. Vindal, Erik A. Nerhoel

Skriftlige kilder og annen litteratur:

Elling Alsvik: "Bolig og byggeskikk i Oppdal", i Bøgda vår 1991
Elling Alsvik: "Oppdalsgrenda på Sverresborg", Bøgda vår 1994
Elling Alsvik: "Både - og. Datering av hus på Oppdal Bygdemuseum", i Bøgda vår 1999
Ola Grefstad: "Tankar omkring Oppdal Bygdemuseum og kulturvernet i Oppdal", i Bøgda vår 1988
Kjell Haugland: *Oppdals historie. Hovudlinjer og tidsbilde*. 2002
Tonte Hegard: *Fredede bus og anlegg i Sør-Trøndelag*. 1986
Ola P. Hoel: "Oppdals Telefonselskab. Privattelefonen i Oppdal 1894-1949", i Bøgda vår 1996
Ola P. Hoel: "Smeden og smia i Oppdal", i Bøgda vår 1993
Ola P. Hoel: Tekster til informasjonsplakater på Oppdal Bygdemuseum
Grete Høgset: *Lønset og Storlidalen*. (Bind 1 av *Gards- og slekts historie for Oppdal*). 2001
Håkon Veggen: "Eldhuset", i Bøgda vår 1993

Protokoll for Oppdal Museums lag
Hefte om museet fra 1985